

Informe INSOCAT

per a la millora de l'acció social

**Indicadors socials
a Catalunya en relació
al context estatal i europeu**

Núm. 9 | LES VEUS DE LA POBRESA DES DE DINS

15
anys

reptes
propostes
accions

entitats
catalanes
d'acció
social

Realitzat per Eloi Ribé, doctor en Sociologia,
amb la col·laboració de Júlia Montserrat, doctora en Economia

JULIOL 2018
www.acciosocial.org

ECAS és una federació d'Entitats Catalanes d'Acció Social que treballen de manera prioritària amb col·lectius en situació o risc d'exclusió social. L'atenció directa que presten les organitzacions membres d'ECAS i la tasca de la pròpia federació per vertebrar el sector es fonamenten en la lluita per la igualtat d'oportunitats per a tota la població, així com en la voluntat de transformar la societat per fer-la més justa i equitativa. El nostre objectiu és sumar esforços i vehicular-los per afavorir la inclusió, fer efectius els drets de les persones, promoure la plena ciutadania i contribuir al benestar de tota la població mitjançant la construcció d'una societat basada en el compromís i la coresponsabilitat, amb una cohesió social sòlida i duradora de la qual tots siguem partícips.

PREFACI	3
INTRODUCCIÓ	3
Metodologia	4
1. LA MULTIDIMENSIONALITAT DE LA POBRESA	6
Mirada en profunditat. Creixent complexitat i multidimensionalitat de la pobresa	10
2. L'ESCASSETAT DE RECURSOS I LA SEVA GESTIÓ QUOTIDIANA	12
Mirada en profunditat. La gestió dels recursos escassos en la vida quotidiana	16
2.1 Inseguretat alimentària	17
3. TREBALL, GÈNERE I POBRESA DE LES FAMÍLIES	20
Mirada en profunditat. Gènere, pobresa i família	27
4. SALUT FÍSICA I MENTAL DE LES PERSONES EN SITUACIÓ DE POBRESA	28
Mirada en profunditat. Salut mental i pobresa	32
5. HABITATGE I POBRESA ENERGÈTICA	34
Mirada en profunditat. Habitatge i pobresa	37
6. L'ATENCIÓ SOCIAL DEL TERCER SECTOR	40
Mirada en profunditat. Migració i pobresa	46
CONCLUSIONS I PROPOSTES	48
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	54
ANNEX	55

PREFACI

Amb l'informe INSOCAT número 9 volem donar rellevància a les veus de persones que es troben en situació de pobresa i exclusió social. Si bé els anteriors INSOCAT s'acostaven a les diferents realitats dels col·lectius socials més vulnerables amb l'anàlisi de dades quantitatives i les aportacions de professionals i experts, aquesta edició s'ha elaborat, principalment, a partir de **quinze entrevistes en profunditat a persones en situació de pobresa i exclusió social** que viuen a Catalunya identificades amb noms ficticis. El present informe també contextualitza els diferents aspectes de pobresa i exclusió social a partir de dades agregades, i no ha deixat de comptar amb les opinions dels professionals que presten atenció directa a aquests col·lectius.

Aquest INSOCAT busca apropar els lectors a una realitat social cada cop més complexa a la qual moltes persones en situació econòmica i social vulnerable han de fer front en la seva quotidianitat. A través de les entrevistes volem fer palès com viuen aquestes persones el seu dia a dia. A partir dels seus propis relats i paraules, al llarg de l'informe s'il·lustra la multidimensionalitat de la pobresa i l'exclusió social. Aquesta eina ens permet reflectir els processos pels quals **les persones queden atrapades en la pobresa**, i les relacions i decisions quotidianes que fan palesa la desigualtat d'oportunitats entre homes i dones. L'informe també inclou una sèrie de requadres que posen el focus en casos i testimonis. Aquesta mirada en profunditat d'una història concreta respon a la voluntat d'incidir en **l'aspecte humà que s'amaga darrere de les xifres**, donant un context personal més ampli i facilitant la comprensió de les problemàtiques que tractem.

L'element qualitatiu que distingeix aquest INSOCAT vol complementar l'anàlisi de dades quantitatives i fer palesa la manca d'indicadors que permetin fer una diagnosi completa de la realitat dels col·lectius més vulnerables. **Les dades agregades** són de gran valor per conèixer a grans trets què està succeint arreu d'un territori, però **sovint simplifiquen i homogeneïtzen la realitat social**. La diversitat, complexitat i dinàmica de la vida quotidiana i com aquesta és viscuda necessita d'eines qualitatives, com les entrevistes en profunditat utilitzades en aquest estudi. Gràcies a les entitats socials que han facilitat les entrevistes s'ha pogut elaborar aquest estudi.

INTRODUCCIÓ

Les veus de la pobresa mostren **una realitat colpidora, polifacètica i complexa**. Aquestes veus dibuixen un relat que l'estadística entreveu, però que no explica, i que moltes vegades simplifica i homogeneïtza. A Catalunya, els darrers anys, **la situació de pobresa i risc d'exclusió social s'ha cronificat i les situacions dels col·lectius socials vulnerables s'han diversificat**, tal i com s'ha mostrat en anteriors edicions de l'informe INSOCAT. Una de les múltiples facetes de la pobresa pertany a les famílies amb menors d'edat a la llar. Per exemple, l'any 2017 a Catalunya aproximadament una quarta part de les persones amb menors a càrrec (24,2%) viuen en llars en risc de pobresa, gairebé nou punts percentuals més que aquelles persones sense infants a la llar (15,6%). **Les llars monoparentals són les que tenen un risc més alt de pobresa, 35,3% l'any 2017.**

Donar veu a aquests famílies en situació de pobresa posa en evidència les dificultats socials, econòmiques i de salut, així com la manca d'atenció i oportunitats que no són captades per les enquestes d'organismes oficials. Una mirada més enllà posa en perspectiva l'impacte de la crisi financera i econòmica i les mesures d'austeritat aplicades arreu d'Europa. De manera més rellevant, planteja interrogants sobre la viabilitat de complir un dels objectius principals de l'Estratègia Europa 2020: reduir en un milió i mig el número de persones que viuen per sota el llindar de pobresa i en risc d'exclusió social a Espanya —reducció de 20 milions al conjunt d'Europa—, una disminució d'aproximadament el 12%.

La desregulació del mercat laboral està canviant el model social que fins ara havia imperat, basat en el binomi format per feina i benestar. **El treball remunerat formal ja no és garantia de protecció contra**

la pobresa o l'exclusió social. Així, l'any 2017 el percentatge de persones de més de 18 anys en risc de pobresa en el treball se situava en el 12,2%, un increment del 41,9% respecte el 2008¹.

La precarització de les condicions de treball no només posa en risc les persones directament afectades, sinó també les persones dependents que viuen a la llar. Alhora, els mecanismes de protecció social no garanteixen recursos suficients per fer front a una situació de pobresa o risc d'exclusió social, sinó que més aviat sembla que es perpetuen la precarietat i les dificultats.

Ja de forma ben clara alertàvem en l'[INSOCAT número 8](#) (juliol 2017) de la cronificació de la pobresa a Catalunya i les seves conseqüències: desigualtats en salut i educació i feminització de la pobresa. L'observació directa de la realitat de persones en situació o risc d'exclusió social matisen, complementen i estenen les múltiples i canviants dimensions d'aquest fenomen. Les dades qualitatives recollides a través d'entrevistes evidencien la **manca de recursos, coordinació i atenció** a les persones en situacions de vulnerabilitat. Això és **particularment greu en famílies amb menors a càrrec** i ens posa en situació d'alerta sobre l'acumulació de dificultats al llarg de la infantesa i l'adolescència, situant aquest col·lectiu en un clar desavantatge respecte altres grups de la població.

En aquesta edició fem especial menció a les conseqüències de la pobresa en la salut física i, sobretot, mental de les persones. Precisament, un dels principals aspectes d'aquest informe rau en recollir les experiències i les dificultats relacionades amb la salut mental i emocional de les persones en situació de risc de pobresa o exclusió social, així com també el coneixement dels professionals que treballen amb aquestes persones. Conviure amb situacions d'angoixa i depressió fa encara més difícil sortir d'una situació de pobresa i fa més probable continuar vivint amb dificultats que reproduïxen la situació de vulnerabilitat. **L'impacte i prevalença de problemes de salut mental i emocional és més alta en les dones** arrel del rol de cuidadores que socialment se'ls atribueix i que comporta una càrrega emocional superior a la dels homes.

Les ajudes socials a les persones en situació de pobresa o exclusió social no garanteixen una solució ferma per sortir-ne. Ens trobem amb situacions en les quals la cobertura, informació i tipus d'ajuda són insuficients o no s'adapten a les circumstàncies que viuen les persones. Aquestes conclusions ja han estat apuntades als informes INSOCAT [número 6](#) (novembre 2015) i [número 8](#) (juliol 2017). A través de l'experiència de les persones i les professionals tornem a incidir en aquest punt tot constatant la **falta de suport i mecanismes per combatre la pobresa**.

Metodologia

L'informe INSOCAT té una doble vessant metodològica per conèixer les realitats socials de la pobresa a Catalunya. D'una banda, fem ús d'una sèrie d'indicadors recollits de forma periòdica a través de l'Enquesta de Condicions de Vida (Institut Nacional d'Estadística) i de les dades recollides per diferents institucions i entitats en l'àmbit català. De l'altra, comptem amb les experiències, en primera persona, de persones en situació de pobresa o risc d'exclusió social, així com de professionals que treballen en l'àmbit de l'acció social i els serveis socials.

Les xifres relatives a la pobresa o risc d'exclusió social són extretes de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat), que explota les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida, una enquesta anual realitzada per l'INE des del 2004, i que segueix la formulació de l'enquesta europea EU-SILC. Inclou els indicadors Laeken, una bateria de preguntes acordada a la cimera Europea de Lisboa l'any 2000 i que en l'actualitat són el punt de partida per valorar l'impacte de les polítiques socials a cadascun dels països membres. Aquests indicadors tenen particular rellevància dins l'Estratègia Europa 2020, adoptada pel Consell Europeu el 17 de juny de 2010, destinada a la millora i creixement de l'economia, la competiti-

1. Font: Idescat. Enquesta de Condicions de Vida (ECV) de l'INE.

vitat i la cohesió social. Un dels objectius és reduir la situació de pobresa o risc d'exclusió social en almenys 20 milions de persones al conjunt de la Unió Europea. A Espanya l'objectiu marcat és reduir el nombre de persones en aquesta situació en aproximadament 1,5 milions.

Les dades i indicadors que tenim actualment a l'abast no són prou exhaustius per copsar la multidimensionalitat i complexitat de la situació de pobresa o risc d'exclusió social. Per tal de recollir i exposar la falta d'indicadors que ens permetin entendre la magnitud d'aquest fenomen, hem dut a terme una sèrie d'entrevistes arreu del territori català amb homes i dones amb fills i filles a càrrec. Si bé ens manquen indicadors amb perspectiva de gènere (un fet ja posat de relleu a l'anterior INSOCAT), també hi ha un dèficit de dades i indicadors de famílies amb menors a càrrec. Si bé no hem entrevistat a menors, sí que tenim testimonis dels progenitors que destaquen les dificultats i situacions de vulnerabilitat d'un conjunt de la població que ha de ser el futur de la societat.

En aquest estudi es pretén enllaçar les dades agregades i les experiències en primera persona. L'estudi no se centra en un sol aspecte de la pobresa, sinó en algunes de les múltiples dimensions que la componen: recursos materials, capacitat de gestionar els recursos escassos, precarització de les condicions laborals, condicions de l'habitatge, salut i accés a serveis socials. Hem volgut donar un pes específic a conèixer com famílies empobrides amb infants a la llar conviuen i fan front a les dificultats de la seva vida quotidiana.

Un total de quinze entrevistes recullen amb gran detall les vivències de diferents famílies en situació de pobresa. El qüestionari inclou una sèrie de preguntes referents a la vida quotidiana de les persones, fent especial èmfasi en entendre com les persones i les seves famílies han arribat a una situació de pobresa, i com tan la persona com els altres integrants de la llar n'han patit les conseqüències. Així doncs, s'inclouen preguntes sobre l'experiència laboral, les condicions de treball, la gestió dels recursos al llarg del temps i en la vida quotidiana, les condicions de l'habitatge, l'ajuda de la família extensa o la relació amb els fills o filles i la parella. Altres temes que també s'han inclòs són les conseqüències de la pobresa en matèria alimentària, així com les desigualtats de gènere en l'àmbit de les cures. Considerem que l'heterogeneïtat de les famílies és un bon reflex de la diversitat de trajectòries i circumstàncies de les persones en situació de pobresa o exclusió social a Catalunya.

Perfil general de les persones entrevistades:

- Quinze dones i dos homes. Tretze de les entrevistes van ser individuals a dones i dues van ser en parella
- Edat compresa entre els 30 i els 40 anys
- Set de les quinze dones entrevistades estan al capdavant de llars monoparentals i en catorze de les famílies hi ha infants menors a càrrec
- En vuit de les famílies entrevistades els progenitors són nascuts fora de l'estat espanyol, en catorze d'elles els fills/filles han nascut en territori espanyol

A través d'una sessió de 'focus grup' s'han recollit les reflexions de professionals que presten atenció directa a col·lectius en risc o situació d'exclusió social [veure la relació de participants a l'Annex], per poder identificar les dificultats de les persones en situació de pobresa des de diferents vessants i arreu del territori català.

Aquest estudi no hauria estat possible sense la incansable feina de les entitats socials que formen part d'ECAS i, sobretot, dels professionals que hi treballen. Aquesta estreta vinculació també ha permès mantenir un rigor ètic, transparent i assegurar el respecte cap a les famílies entrevistades. El darrer aspecte que hem de posar de relleu és la falta de veus d'aquelles persones que no reben cap tipus d'atenció social, sigui per desconeixement, impossibilitat d'accedir-hi o algun altre motiu.

1. LA MULTIDIMENSIONALITAT DE LA POBRESA

La pobresa no es pot reduir a les seves parts, sinó que cal entendre-la com a part i conseqüència de les seves diferents dimensions, interrelacionades amb processos socials. La pobresa no s'entén només des del punt de vista de la renda, sinó que també està relacionada amb la capacitat de les persones per obtenir els mitjans pels quals satisfer les necessitats bàsiques diàries. De la mateixa manera, no podem entendre la situació de pobresa com un fenomen que totes les persones experimenten i viuen de la mateixa manera. De fet, el que ens trobem són **situacions de pobresa cada cop més complexes i diverses**. El punt de partida, el bagatge que les persones tenen, el seu entorn relacional i circumstancial fan certament difícil posar dins el mateix sac el conjunt de persones en situació de pobresa o exclusió social. Això no significa que no puguem mesurar la pobresa o intervenir i transformar les condicions de vida de les persones des d'una acció global, però sí que ens ha de servir per reflexionar sobre una **cultura d'intervenció pal·liativa, sovint arcaica i estretament lligada a responsabilitzar de la situació de pobresa a l'individu**.

El concepte de pobresa ha estat tradicionalment entès com la falta de recursos econòmics, és a dir, relacionat amb la manca d'ingressos o béns materials que l'individu posseeix. Les primeres sistematitzacions de la pobresa li han donat un caràcter estàtic i cosificat (Pérez i Ruiz, 2001) centrat en l'anàlisi d'estats agregats i variables com, per exemple, la renda per càpita i el PIB (Pérez, 2001). Estretament lligada a l'aspecte econòmic de la pobresa, la perspectiva de la privació material severa —indicador utilitzat per l'Eurostat— mesura el nivell de vida de les persones segons la capacitat per accedir a una sèrie de béns considerats de necessitat bàsica. Es considera que una persona està en risc de pobresa si no pot accedir a almenys a quatre dels nou ítems d'una llista². Si bé aquesta darrera concepció és més àmplia que la primera, l'escassetat encara està fortament concebuda com la capacitat material. En canvi, **la pobresa també pot ser entesa com a privació de les capacitats dels individus per desenvolupar una vida desitjada**. Així doncs, el que les persones són capaces de fer i de ser forma part del nucli central de les capacitats humanes, i de la posterior anàlisi per considerar la pobresa com la privació de capacitats bàsiques. Des d'aquesta perspectiva formulada per Amartya Sen (2000), la manca d'ingressos continua sent un factor cabdal per generar pobresa, però sense limitar-la únicament als recursos materials, i, sobretot, entenent la renda com un element que condiciona el desenvolupament de les capacitats individuals.

El fenomen de la pobresa també té molta relació amb el de l'exclusió social, i ambdós amb les desigualtats, la privació i els processos i els mecanismes d'entrada al conjunt de la societat. Més concretament, **l'exclusió social té a veure amb processos de vulnerabilitat, capital humà, formació i oportunitats vitals**. Aquests aspectes poden incloure's al procés de pobresa entesa en un sentit ampli, entenent-lo com aquell que condueix a una falta de cobertura d'alguna de les necessitats bàsiques humanes d'una manera permanent (Pérez, 2001) en el temps i involuntària, així com també la falta d'alguna capacitat per mantenir aquestes necessitats bàsiques en un nivell òptim per a l'individu i per al seu desenvolupament individual i social (Gough i Doyal, 1994). Exclusió social i pobresa són, en aquest sentit ampli, processos complexos i interrelacionats que operen a diferents nivells i augmenten les dificultats d'una part de la població per satisfer una vida digna. També cal tenir en compte aspectes com l'edat, el gènere, els contextos culturals i els rols socials i, fins i tot de salut, per entendre la variabilitat de la situació de pobresa i exclusió social segons comunitats, famílies i/o persones en la relació entre la instrumentalitat de la renda i els elements intrínsecs a les capacitats bàsiques de les persones.

2. Aquesta llista inclou els següents ítems: pagar les factures de lloguer, hipoteca o serveis públics; mantenir la llar adequadament calenta; assumir les despeses inesperades; menjar carn o proteïnes de forma regular; anar de vacances; disposar de cotxe; disposar de rentadora; disposar de televisió en color; disposar de telèfon.

La complexitat de les situacions de risc de pobresa i exclusió social és creixent i cada cop es fa més difícil identificar un sol factor com el causant de l'empobriment econòmic i social. Si bé hi ha un gran acord entre els professionals que el mercat laboral —és a dir, els salaris, les oportunitats i les condicions laborals— determina de llarg la qualitat de vida de les persones, la situació en què ens trobem no es pot reduir a una escassetat material, sinó que va més enllà. Un resum clar i concís del **caràcter polifacètic i dinàmic del risc de pobresa i exclusió social** prové del grup de discussió amb professionals.

«En el moment en què estem ara, la cara de la pobresa ha canviat molt. Les famílies o les persones que estan afectades per aquesta situació són molt diverses, ha crescut i ha arribat a moltes més persones, però la tipologia no té res a veure. S'ha de mirar la història, en quina situació està, si és una situació de fa molt de temps o una cosa sobrevinguda. Tot això determina les capacitats que tenen per sortir-se'n i també el bagatge que tenen, no ho podem empaquetar tot en la mateixa situació.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

En aquest informe apuntem algunes d'aquestes noves cares de la pobresa que han anat rebent una atenció creixent, ja sigui arrel de la crisi, de la pobresa energètica i els efectes en la salut física i mental, de les problemàtiques associades a l'alimentació o d'altres aspectes com els processos migratoris. Tanmateix, volem parlar de totes aquestes noves formes de pobresa en el marc de **dos eixos principals: gènere i família**. La feminització de la pobresa i la pobresa infantil són clarament dos components que tenen forts lligams. És precisament aquesta interconnexió que, d'una banda, ens mostra part de l'heterogeneïtat del risc de pobresa i exclusió social, i, de l'altra, posa el focus d'atenció en les dificultats acumulades de les llars amb menors a càrrec. Els informes INSOCAT de 2013 (número 1) i 2015 (número 5) ja apuntaven el major risc de pobresa de les llars amb menors a càrrec, especialment les llars monoparentals encapçalades per dones. Altres estudis també han donat a conèixer la situació de vulnerabilitat de les famílies amb menors a càrrec i la **transmissió de la pobresa entre generacions**³, alertant de les futures conseqüències en matèria laboral i social dels menors en famílies empobrides.

En aquest informe tornem a incidir en la necessitat de tenir en compte les fortes desigualtats d'oportunitats i possibilitats de les famílies amb menors a càrrec per sortir de la pobresa. Una de les primeres impressions que podem extreure de la Taula 1 és que la taxa de pobresa de les llars amb fills i filles dependents a càrrec és més alta que aquelles llars sense persones menors a càrrec. Tot i que els darrers dos anys la taxa de risc de pobresa o exclusió social (ARPE) de pobresa a les llars amb fills/filles dependents a càrrec ha disminuït, l'any 2016 un quart (24,9%) de les llars amb aquestes característiques estava en risc de pobresa o exclusió social, un percentatge lleugerament més alt que les llars sense fills/filles dependents (19,9%) el mateix any.

3. Flores, R. (coord). 2016. *La transmisión de la pobreza factores, procesos propuestas para la intervención*. Madrid: Cáritas Editores.

Taula 1. Taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE) de la població per composició de la llar⁴ a Catalunya, 2013-2016 (%)

	2013	2014	2015	2016
Llars amb fills/es dependents	27,3	30,7	28,4	24,9
Llars sense fills/es dependents	21,5	20,9	18,4	19,9
Total	24,5	26,0	23,5	22,5

Font: Idescat. A partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV) de l'INE.

Si s'observa només la taxa de risc de pobresa (Taula 2), queda ben clara l'associació entre la composició de la llar i les dificultats materials de les famílies. Les llars que amb diferència tenen **la taxa de risc de pobresa més elevada són les llars 'd'un sol adult amb fills/es a càrrec'**, amb ni més ni menys que un 35,3% l'any 2017, seguides per les 'llars unipersonals sense fills/es', amb un 27,6% el mateix any. A l'altre extrem hi trobem 'dos adults sense fills/es dependents', 11,8%, i 'altres llars sense fills/es dependents', un 13% l'any 2017. De nou, tot i que en la majoria de categories de llars amb o sense fills/es dependents s'observa una tendència a la baixa des de 2014, i, per tant, una certa millora de les condicions de vida d'una part de la població, ens trobem en una situació de cronificació de la pobresa de moltes llars, sobretot de les llars amb menors a càrrec.

Taula 2. Taxa de risc de pobresa per composició de la llar a Catalunya, 2013-2017 (%)

	2013	2014	2015	2016	2017
Llars amb fills/es dependents	24,8	27,0	25,1	23,0	24,2
Un adult amb un o més fills/es	43,3	42,8	34,1	40,4	35,3
Dos adults amb un o més fills/es	24,1	25,6	23,4	20,1	22,3
Altres llars amb fills/es dependents	22,8	27,0	27,4	26,9	26,8
Llars sense fills/es dependents	14,5	14,3	12,5	14,9	15,6
Unipersonal	21,6	23,4	19,7	24,7	27,6
Dos adults sense fills/es dependents	14,1	14,7	11,4	14,1	11,8
Altres llars sense fills/es dependents	10,8	7,5	9,6	9,3	13,0
Total	19,8	20,9	19,0	19,2	20,0

Font: Idescat. A partir de les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV) de l'INE.

Les dificultats per satisfer les necessitats bàsiques quotidianes no són iguals per a totes les llars ni per a totes les persones. Hi ha un element cabdal que dirimeix entre unes famílies i altres: els infants a la llar. Crida especialment l'atenció la situació de vulnerabilitat en famílies en què hi ha un adult amb un o més fills/filles. Aquestes famílies són famílies monoparentals, encapçalades típicament per una dona encarregada de la cura i la provisió. Aquest element de gènere que no queda recollit en les dades disponibles, sí que és palès en les entrevistes realitzades en aquest informe. Un resum de la complexitat de la pobresa i l'exclusió social que moltes d'aquestes famílies viuen apunta a un cúmul de circumstàncies que no es limiten a la falta de recursos econòmics, sinó també a altres **aspectes estructurals que tenen un efecte multiplicador** sobre les condicions de vida dels adults i dels infants a càrrec. Així, com apunten les professionals que treballen amb famílies en situació de risc de pobresa:

4. La diferència rau en la presència o absència de fills/filles dependents a la llar: persones menors de 18 anys o d'entre 18 i 24 anys que viuen amb un o els dos pares/mares i que són econòmicament inactius.

«És la confluència de moltes coses, molts problemes afegits. Tens la precarietat econòmica, i llavors després hi ha altres situacions de risc que són molt importants; poden ser situacions de violència de gènere... Problemàtiques que els afecten tant com a mares, com a dones... I els infants que estan allà estan en una precarietat a nivell de les necessitats bàsiques.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Les llars monoparentals depenen més de l'assistència o suport de tercers, ja siguin serveis, família o amistats per conciliar la vida laboral i familiar. Els professionals que treballen directament amb les persones en situació de pobresa fan especial èmfasi en l'**alta vulnerabilitat de les famílies monoparentals, més enllà de la pobresa material** que puguin experimentar de manera sostinguda al llarg del temps.

«Hi ha també una dificultat que no és tant visible, que és la part emocional. És a dir, dones que estan totalment superades per la situació que estan vivint, [estan] molt angoixades i han de fer el paper davant dels fills i filles que tot està controlat, però hi ha una càrrega emocional i psicològica que a vegades és molt poc visible, però té un impacte molt gran i que també s'ha d'abordar.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Si la pobresa cada cop té més cares, els mecanismes de reproducció d'aquesta continuen vigents. **El cercle viciós de la pobresa és especialment difícil de trencar** i aquesta dificultat s'acumula al llarg del temps, fent encara més difícil escapar de la trampa de la pobresa, tal i com indiquen les veus dels professionals:

«Quan s'entra en el cercle [de pobresa] és molt difícil sortir, i cada vegada és més difícil com més temps estigui [la família] en aquesta situació.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

El cercle de la pobresa pot afectar de formes molt diferents a les persones, fins i tot dins de la mateixa família. La gestió emocional d'una pressió creixent de deutes i impagaments, i les dificultats en la relació amb la parella i els fills pot derivar en conductes i pràctiques encara més contraproductives per sortir d'aquest cercle o trampa. La Catalina (33 anys), una dona separada amb tres fills a càrrec, viu des de fa aproximadament sis anys amb dificultats econòmiques que han derivat en una acumulació de pèrdues materials —el pis ha estat expropiat pel banc i té deutes amb el banc— i emocionals o sentimentals —la separació del seu marit—. La Catalina també explica com el seu marit va viure el procés de la pobresa. Arrel dels problemes econòmics i de la impossibilitat de trobar una feina després d'haver estat treballant durant anys en el sector de la construcció, juntament amb la incapacitat de fer front a les dificultats materials per pagar el pis i el menjar, el seu marit **va començar a delinquir i acumular més pèrdues, fins al punt de trobar una sortida en les drogues**, fet que va agreujar encara més la situació de pobresa.

«Eran multas y multas. Claro, él se tenía que buscar la vida con la furgoneta y no tenía carnet, así que tenía pilladas de carnet. Y eran multas de carnet. Y a lo mejor le ponían una multa, no podíamos pagarla pues los trabajos comunitarios. Él pensaba "sin dinero, ahora encima trabajando gratis para la comunidad", pensando "madre mía, yo que tengo que traer dinero a casa". Pues todo esto se le hizo un mundo porque él era un chaval que ni fumaba, ni bebía, trabajaba desde los 15 años. Era buen marido, buen padre. Pero es lo que trae [la pobreza].»

«Se tiró para el mundo de las drogas. Y entonces todo esto era más que ruina. Más pobreza todavía. Claro, cuando estaba en ese mundo todo bien, pero al día siguiente te levantas era peor. Tenía ese problema [pobreza] más el problema del consumo, y por esa razón mi marido se ha ido enganchando a esa basura.» | **Catalina, 33 anys**

Com es pot deduir d'aquesta descripció que fa la Catalina de la seva situació personal al llarg dels últims anys, **la pobresa no es pot entendre com una situació estàtica, sinó més aviat com un procés que fluctua, que es complica i es torna més enrevesat a mesura que passa el temps.** De fet, l'allargament de viure en risc de pobresa, agreuja i prolonga aquest risc fins al punt que noves situacions poden aparèixer i incloure noves dificultats en el dia a dia de la persona. Una càrrega emocional i material afegida que dificulta encara més la situació de les persones i dels qui tenen a càrrec.

→ **MIRADA EN PROFUNDITAT** **Creixent complexitat i multidimensionalitat de la pobresa**

La Catalina té 33 anys, està separada del seu marit i té tres menors a càrrec, un nen de 12 anys, un de 9 i una nena de 7. El cas de la Catalina ens permet conèixer de primera mà les dificultats quotidianes afegides que tenen les llars amb infants, sobretot si són monoparentals, i reflecteix com el procés de pobresa és acumulatiu, fent cada cop més difícil sortir-se'n. Sense feina ni experiència laboral, a l'espera de ser desnonada i amb una nul·la relació amb el seu marit i poca o gens ajuda per part dels pares d'un i altra, la Catalina ha de gestionar sola el dia a dia dels seus fills/filles, cosa que li fa encara més difícil plantejar-se buscar o acceptar una feina.

«Por ahora, no. No porque ya te digo que estoy en una situación muy difícil porque mi pareja está en casa de su madre, yo estoy con mis tres niños... un trabajo posible sería de diez de la mañana a cinco de la tarde. Pero si me sale un trabajo de siete de la mañana yo no puedo llevar a mis hijos al colegio. Hasta el punto que quería hacer un cursillo de monitora, y yo no podía hacerlo. Fui el primer día, el padre tenía que venir a buscarlos y no apareció el padre. Hoy por hoy, no puedo, por mis niños, no sé dónde colocarlos. Por eso tampoco me lo planteo ahora. Cuando tienes niños, y además tan pequeños y no sabes dónde colocarlos es más difícil.»

En el moment de l'entrevista explica que està en procés de desnonament, una situació que va començar fa aproximadament cinc anys. Com a moltes altres famílies, la crisi econòmica va tenir un impacte devastador en els recursos i en la capacitat de pagar la hipoteca al banc. Els problemes per pagar la hipoteca i altres despeses bàsiques, com els rebuts de llum, gas i aigua, van començar el 2012 quan el seu marit es va quedar sense feina i va estar cobrant el subsidi d'atur. L'any

2013, sense massa perspectives que cap dels dos trobés una feina, van deixar de pagar l'hipoteca. Tot i així, ella i els seus tres fills han estat vivint al pis en situació irregular. A l'espera d'aconseguir un pis de lloguer social, tots aquests anys la Catalina ha conviscut amb l'amenaça i la por que en qualsevol moment pot ser expulsada de casa i quedar-se al carrer amb la seva família.

«Me quedo sin techo y con el préstamo de mi padre a 30 años.»

Els recursos materials que obté són a través de la Renda Mínima d'Inserció (actualment Renda Garantida de Ciutadania), que ara mateix en la seva situació de família monoparental amb tres fills menors a càrrec és de poc menys de 1.000 euros al mes. Tot i així, els ingressos han anat variant en aquests últims cinc anys. Si al principi el seu marit cobrava l'atur, un cop el subsidi es va acabar —i sense haver tramitat altres ajudes— es van trobar sense cap font d'ingressos per fer front a qualsevol de les despeses necessàries bàsiques. Explica que en aquell moment es van veure forçats a adoptar una estratègia que no s'havien plantejat prèviament, però que no van veure cap altra sortida per proporcionar aliments als seus fills:

«Pues allí te obligaban a hacer cosas que... que haces si no encuentras trabajo, nada de nada. Mi marido estaba más pa' allá que pa' acá. Como diciendo "¿yo voy a abrir la nevera vacía y sin nada para dar de comer a mis hijos?" pues él se iba a pillar [robar] tomates. Si es que era lógico, a él le daba igual que lo pillaran. Si lo pillaba se lo decía al juez "es comida para mis hijos". Era un sin vivir.»

El cas de la Catalina mostra de forma clara com el risc de pobresa pot tenir diverses dimensions, que s'interrelacionen. La realitat de les persones en situació de pobresa pot ser més complexa del que les dades quantitatives poden il·lustrar. També cal tenir en compte altres factors com la situació emocional dels progenitors i l'acumulació de dificultats al llarg dels anys, que dificulten en gran mesura la capacitat de les famílies per sobreviure i, sobretot, per sortir de la situació de pobresa.

En els últims anys la pobresa ha pres més nom de dona i de família. No volem dir que la pobresa no afecti els homes, sinó que les dificultats derivades d'una ràpida degradació de les condicions laborals i el mercat de treball en general han tingut un **impacte devastador en les oportunitats de les dones** de sortir de la pobresa a través dels mecanismes tradicionals de protecció, és a dir, el treball. A això cal afegir-hi la **desigual càrrega en la cura de la llar i de les persones dependents**, derivada de la divisió sexual del treball. Aquest aspecte també té un impacte directe en les oportunitats d'autonomia de les dones i en la reproducció de les desigualtats de gènere.

2. L'ESCASSETAT DE RECURSOS I LA SEVA GESTIÓ QUOTIDIANA

Els indicadors estructurals de la pobresa només poden contextualitzar a mode generalista com viuen les famílies i quines són les seves mancances materials. Per exemple, un dels indicadors utilitzats per capturar la capacitat material és la taxa de privació material severa. La Taula 3 mostra set dels nou ítems de l'indicador de privació material severa, és a dir la població de Catalunya que no pot permetre's quatre dels nou ítems de la llista⁵, i per composició de la llar. El més destacat d'aquesta taula és l'**alt percentatge de famílies**, tinguin o no fills/filles dependents, **que no es poden permetre fer vacances** com a mínim una setmana l'any i les que no poden fer-se càrrec de despeses imprevistes. En ambdós tipus de llar, aproximadament un terç de la població tenia restriccions d'aquests dos tipus l'any 2017, tot i que en anteriors anys aquests registres eren superiors al 40% per les llars amb menors a càrrec.

Taula 3. Població amb privació material per tipus de privacions i composició de la llar a Catalunya, 2013-2017 (%)

	2013	2014	2015	2016	2017
Llars sense fills/es dependents*					
No es pot permetre vacances com a mínim una setmana a l'any	42,5	40,3	36,6	33,9	29,5
No es pot permetre menjar carn, pollastre o peix almenys cada dos dies	2,3	2,3	1,8	2,6	1,6
No es pot permetre mantenir l'habitatge a temperatura adequada	4,3	8,3	8,1	8,8	5,6
Sense capacitat per fer-se càrrec de despeses imprevistes	36,1	38,9	38,4	36,3	30,3
Retards en pagament de despeses relacionades amb l'habitatge principal	7,4	8,5	6,9	6,9	5,7
No es pot permetre disposar de cotxe	6,3	6,8	4,3	4,9	7,8
No es pot permetre disposar d'ordinador personal	4,3	3,4	3,5	3	4,6
Llars amb fills/es dependents*					
No es pot permetre vacances mínim una setmana a l'any	44,7	44,7	37,6	34,3	29,9
No es pot permetre menjar carn, pollastre o peix almenys cada dos dies	1,7	3,8	1,6	3,2	2,1
No es pot permetre mantenir l'habitatge a temperatura adequada	6	10,2	9,3	8,5	7,1
Sense capacitat per fer-se càrrec de despeses imprevistes	43,6	43	37,6	38,1	33,6
Retards en pagament de despeses relacionades amb l'habitatge principal	12	11,2	15,2	11,2	9,6
No es pot permetre disposar de cotxe	8,3	6,5	9,4	8,6	8,1
No es pot permetre disposar d'ordinador personal	8,4	7,8	7	6,9	3,8

Font: Idescat. A partir de d'Enquesta Condicions de Vida (ECV) de l'INE.

* Es consideren fills/filles dependents la població menor de 18 anys i la població d'entre 18 i 24 anys que viu almenys amb un dels progenitors i és econòmicament inactiva.

5. Aquesta llista inclou els següents ítems: pagar les factures de lloguer, hipoteca o serveis públics; mantenir la llar adequadament calenta; assumir les despeses inesperades; menjar carn o proteïnes de forma regular; anar de vacances; disposar de cotxe; disposar de rentadora; disposar de televisió en color; disposar de telèfon.

Totes les persones entrevistades en aquest estudi no poden permetre's gran part de les despeses materials incloses en l'indicador de privació material severa. Cap de les famílies entrevistades amb menors a càrrec va dir que podia permetre's com a mínim una setmana de vacances a l'any. De fet, en tots els casos, aquesta possibilitat no era ni tan sols contemplada. També cal destacar que totes les famílies entrevistades tenen greus problemes per fer front a despeses imprevistes. Les **dificultats per pagar els rebuts dels subministraments i el lloguer o la hipoteca** van ser dels aspectes més citats per la gran majoria de les persones entrevistades com a dos dels problemes més habituals. Aquests aspectes són considerats per tothom de necessitat bàsica, així que cap dels altres ítems de la llista té la mateixa rellevància subjectiva per a les persones. Així, disposar d'un ordinador personal o cotxe no tenen la mateixa rellevància en el dia a dia de les persones en situació de pobresa. Per tant, analitzar la pobresa des de la privació material obvia un seguit de matisos de la gestió quotidiana de l'escassetat i la diferent rellevància d'unes necessitats envers d'altres. Fonamentalment, de l'anàlisi de les entrevistes es desprèn que cal matisar i aprofundir en la gestió quotidiana dels recursos escassos, que mostren una realitat més complexa que la que recullen les dades institucionals.

Si habitualment es fa èmfasi en la falta de recursos, sembla sorprenent que no es tingui en compte com afecta aquesta en el dia a dia de les persones i en com es gestionen. En un estudi recent de FOESSA (2017), Lucía Martínez Virto assenyala la **progressiva pèrdua de capacitat de les persones per fer front a urgències i situacions precàries** com a resultat de la contínua crisi econòmica. En l'estudi destaca com algunes famílies van ajustar les despeses de la llar i/o van vendre actius per contrarestar l'impacte de la pèrdua de feina o la precarització. Altres, en situació més vulnerable, van haver d'optar per mesures més radicals com la privació alimentària, demanar ajuda a la família o recórrer a l'ajuda de serveis socials o entitats. En els casos més extrems, van desenvolupar activitats il·legals com la venda de drogues o van prostituir-se. Es constata que les persones exprimeixen els recursos materials i personals per sobreviure a les adversitats sobrevingudes arrel de la pèrdua d'ingressos fruit del treball o de prestacions socials. El més significatiu de l'estudi és la confirmació que aquestes estratègies no estan exemptes de cost per a les persones i les llars, que a mesura que passa el temps **van perdent capacitats materials i personals per sobreviure a les dificultats**. I sovint aquestes estratègies tenen caducitat. Els estalvis poden tancar forats fins que s'acaben i els recursos materials, si se'n disposa, han de ser curosament administrats per arribar a final de mes i cobrir les necessitats bàsiques diàries. Per tant, la capacitat d'aquestes famílies es deteriora i les fa cada cop més vulnerables a qualsevol adversitat o dificultat. Per exemple, el cas de l'Olga (31 anys), una dona amb dos menors a càrrec que des de fa un any torna a viure amb el seu marit, mostra la pèrdua de tots els recursos materials quan hi ha una manca d'ingressos i ajudes sostinguda al llarg del temps. L'Olga va treballar fins als sis mesos d'embaràs i, des de llavors i durant un període de gairebé dos anys, no va tornar a tenir feina. Durant un temps va poder utilitzar els estalvis per resoldre les necessitats bàsiques més immediates, però la manca de feina i de respostes a nivell institucional van acabar d'esgotar tots els seus recursos.

«Yo tenía unos ahorros y poco a poco también empeñé algunas cosas. Las personas con las que vivía también me ayudaron mucho porque compraban la comida porque no tenía nada para comprarla.» | **Olga, 31 anys**

Les dificultats materials en molts casos són l'origen de l'angoixa i de la devaluació de les capacitats i del capital social i personal. L'escassetat derivada de la situació de pobresa no es pot tractar des d'una vessant exclusivament material o física, sinó que **també s'ha de tenir en compte la seva dimensió psicològica i personal**, el que Sendhil Mullainathan i Eldar Shafir (2013) anomenen 'economia psicològica'. Un dels aspectes més interessants que aquests dos autors presenten és la gestió del temps i els recursos en situacions d'escassetat, i més concretament les dificultats de sortir del que anomenen la

'trampa de l'escassetat'. Aquesta trampa fa referència no només a l'escassetat de recursos materials, sinó també a com l'individu fa ús i administra aquests recursos. L'escassetat en si mateixa es pot gestionar de moltes formes diferents, ara bé, el cúmul d'escassetat pot ser magnificat per les dificultats de les persones per gestionar aquests recursos escassos. **La gestió de l'escassetat en molts casos significa un sacrifici diari d'una sèrie de béns bàsics per a la supervivència.** Casos com el de l'Ana (36 anys), una dona casada amb tres menors a càrrec i que va estar fins fa ben poc en situació de pobresa extrema —durant un període de tres anys—, donen a conèixer les situacions límit en les quals moltes famílies en situació de pobresa es troben i com han de gestionar mes rere mes uns recursos molt limitats.

«Me quedan 30 euros y tengo que gestionar euro por euro para que me llegue para comprar el pan cada día. Al límite de eso, de no poder decidir nada, cero. Simplemente el pan, la leche, lo básico. Y si te pasas un poco de decir compras más leche esta vez, ya no llegas, y *ara* a ver quién me da. Lo pasas mal.» | **Ana, 36 anys**

L'Ana reflexiona sobre les seves capacitats envers el desconegut, que mostren la dificultat personal de gestionar i dirigir els escassos recursos que un posseeix en moments d'extrema urgència i escassetat. **La persona es desmoralitza i s'enfonsa en una espiral de la qual és difícil sortir.** La necessitat d'obtenir recursos i la impossibilitat de trobar mitjans per obtenir-los agreuja encara més la sensació d'impotència i d'angoixa. I el que és més important, l'escassetat actua de barrera en si mateixa per obtenir recursos en els moments més difícils, sobretot quan la seva família patia pobresa extrema.

«En esos momentos yo sentí ahogarme, pero porque no supe gestionarme. No sé por qué, no sabía a dónde dirigirme, no sabía nada qué hacer, era todo difícil porque no sabía qué hacer. Quería trabajar pero no sabía cómo hacerlo.» | **Ana, 36 anys**

Un altre cas és el de la Sandra (44 anys), una dona amb un fill de 20 anys encara a càrrec i que viu amb una pensió d'invalidesa de menys de 700 euros mensuals. Fa vuit anys que no pot treballar arrel del mal estat de salut i durant aquest temps, i els anys anteriors —des que es va separar del seu marit quan tenia 32 anys—, ha hagut de fer sacrificis personals i familiars per poder pagar les necessitats educatives i altres despeses del seu fill.

«He sacrificat molt perquè mai he pogut fer un viatge, mai he pogut fer unes vacances. Tot ha estat bolcat en l'educació del Toni [fill] i el seu manteniment. Això ho pagava tot jo. Els meus pares pagaven el menjar, però el manteniment del Toni, tot, ho he fet amb la meua pensió. I el que necessitaven me n'encarregava jo. I per això necessitava l'ajuda de menjar i l'habitatge.»

«Lo meu és el que he sacrificat. El seu tipus de vida no va canviar, i jo vaig sacrificar les meves coses. I vaig sacrificar una part molt gran que és viure independentment, que per mi és el pitjor.» | **Sandra, 44 anys**

Les estratègies de les persones entrevistades per gestionar l'escassetat quotidiana mostren les greus dificultats que tenen per satisfer les seves necessitats bàsiques. Arribar a final de mes no deixa de ser un maldecap fort per l'Amina (31 anys), una dona sola amb dos menors a càrrec. Ella ha de gestionar cada mes en funció de les necessitats d'atenció mèdica de la seva filla i les altres necessitats bàsiques com el menjar o roba per al seu fill i la seva filla.

«Si compro esto no voy llegar a final del mes y me voy a quedar sin nada. La mayoría de los meses me quedo sin nada, la realidad. Tengo que restar los niños, el curso, esto y eso. La niña tiene visita [al metge]...»

«Sin dinero no puedes estar tranquilo, no puedes estar bien porque tienes tantas cosas que no puedes solucionar nada. Sin dinero no puedes hacer nada. Mis hijos quieren bufandas y guantes, no los puedo comprar. Tu hijo ya sabe que te pide lo más básico, y dice "¿hasta los guantes, mamá, no puedes comprar?". A mí me parece durísimo.» | **Amina, 31 anys**

L'ànsia de cobrir les necessitats bàsiques més immediates desvia l'atenció d'altres necessitats a més llarg termini amb el consegüent cost d'eficiència i pèrdua material. **Un dels problemes derivats de la gestió immediata dels recursos escassos és incórrer en despeses extres.** El cas de l'Antonia i en Manuel, una parella amb tres fills menors de 18 anys que viu des de fa vuit anys en situació de pobresa, posa de relleu aquesta trampa que genera endeutament i més pobresa de forma contínua i gradual.

«A él, por pedir los anticipos de la PIRMI le cobran 35 euros cada vez que lo pide. Por tener la cartilla a 0 te quitan otros 30 y por descubierto no sé cuánto.» | **Antonia**

Anant més enllà de la trampa de l'escassetat, en la gran majoria de les entrevistes ens hem trobat que **les dificultats quotidianes de la situació de pobresa fan trontollar les capacitats de les persones.** La urgència per cobrir les necessitats bàsiques —les pròpies i les de persones a càrrec— dibuixen un escenari cada cop més tenebrós. La gestió dels recursos i de les dificultats quotidianes dins de les possibilitats i capacitats individuals pot marcar diferències importants entre unes famílies i altres. Entendre, comprendre i actuar formen part dels recursos de l'individu, i aquests recursos personals (ja sigui en la forma de capital social o econòmic) són minvats quan les persones viuen una situació de pobresa. Les persones internalitzen que les seves capacitats no són suficients per revertir la situació i queden atrapades en **una espiral que confirma la profecia autorrealitzada** ('*self-fulfilling prophecy*').

→ MIRADA EN PROFUNDITAT

La gestió dels recursos escassos en la vida quotidiana

La Sofia (33 anys), una dona amb una filla de 2 anys que conviu amb el seu marit, ja fa força anys que té períodes més solvents que d'altres. Tots dos han anat tenint feines, la majoria temporals, sense contracte i mal remunerades, i en altres moments han estat sense feina ni dret a una prestació. En el moment de l'entrevista, la Sofia i el seu marit treballen, ella només a temps parcial per uns 320 euros nets al mes, i ell no guanya més de 1.000 euros. Les despeses del pis, els subministraments, el menjar, el transport, la llar d'infants i altres despeses quotidianes deixen aquesta família en una situació de risc de pobresa i amb la necessitat diària de gestionar els pocs diners que tenen. La Sofia explica els sacrificis personals quotidians que fa per gestionar els recursos escassos a l'hora de comprar menjar.

«A veces dejo de comprar para mí y lo compro para ella [la seva filla]. Primero siempre está ella. Por ejemplo, pescado sólo lo compro para ella.»

«Fruta la compro para mi hija porque le gusta mucho. Compro siempre plátano, unas fresas... Trato de que no le falte de nada. Nosotros no lo tocamos, es de ella.»

Tot i així, en altres moments la Sofia havia de renunciar a comprar segons quins aliments per poder pagar altres despeses que esdevenien de forma imprevista en articles de primera necessitat per a la seva filla.

«Dejabas de comprar la fruta y comprabas el aparato para la bronquitis.»

Les despeses imprevistes com els medicaments o una alimentació adequada a les necessitats especials de la filla són altres elements que la Sofia ha hagut de gestionar al llarg dels últims dos anys. Si en molts moments va poder fer una gestió adequada per cobrir les necessitats de la seva filla, altres vegades l'escassetat dels recursos no li van permetre seguir les recomanacions del metge per proporcionar-li una dieta d'acord a les seves necessitats.

«Hay medicamentos que no entran y te los tienes que comprar tú. Hay jarabes que no entran o cremas para la irritación de la piel. Lo pasé muy mal con el tema de la salud porque no sabía cómo atender. La llevaba al médico y me decía "haz esto, no le des de comer esto" y poco a poco me he ido adaptando. A veces no podía darle de comer lo que me decía el médico. Pero siempre había unos 20 o 50 euros ahí puestos, pero si tu pensabas en comprar una cosa pues dejabas de comprarla y compraba lo otro.»

En el relat de la Sofia sobre la seva experiència de privació material al llarg dels dos anys que té la seva filla apareixen una sèrie d'aspectes que l'estadística recull (Taula 3), com per exemple les dificultats per comprar peix o poder fer-se càrrec de despeses imprevistes. Si bé la Sofia pot comprar peix, això no vol dir que ella o el seu marit en mengin. Altres productes frescos com la fruita i la verdura no estan reflectits a l'estadística, però per la Sofia i altres famílies són articles prohibitius o només destinats als menors a càrrec. També cal destacar, com posa de relleu aquest cas, que moltes famílies conviuen amb múltiples privacions materials en el seu dia a dia i deixen de fer o comprar articles de primera necessitat per altres que esdevenen urgents en determinats moments. L'èmfasi de l'anàlisi rau en com les famílies gestionen els recursos escassos i les diferents circumstàncies personals i familiars dels membres de la llar que permeten fer-ne un ús o altre. A més de captar les diferències de les privacions dins de la llar mateixa, com ha quedat clar en el cas de la Sofia.

2.1 Inseguretat alimentària

Un dels aspectes més notables i quotidians que afecta les famílies en situació de pobresa és l'escassetat o inseguretat alimentària. L'indicador de privació material severa (Taula 3) només posa el focus en la capacitat material de les famílies per accedir a productes com la carn o el peix amb certa regularitat, però el cert és que **la manca material per accedir de forma regular a proteïnes és tan sols una de les moltes dificultats per tenir una dieta saludable, equilibrada i variada**. L'escassetat de recursos materials obliga moltes famílies a Catalunya a recórrer a organitzacions que els proporcionen bosses de menjar per poder sobreviure amb un mínim d'àpats a la setmana, com és el cas de la Sofia (33 anys).

«Gracias a la Cruz Roja que nos ha dado bolsas de comida, carne y pollo, arroz, aceite. La fruta no venía y eso sí que lo tenía que comprar.» | **Sofia, 33 anys**

En aquest informe volem donar rellevància a les dificultats afegides que suposa una alimentació precària, poc variada i insuficient per a la salut dels infants que estan en edat de creixement. Així, la inseguretat alimentària de les famílies en situació de pobresa té un **dobte impacte: un d'immediat per la manca d'accés a una dieta equilibrada i saludable, i un a llarg termini en el desenvolupament físic i cognitiu dels infants**. Aquesta relació tan estreta entre pobresa i malnutrició la denuncien les professionals que han participat en l'estudi, que destaquen aspectes preocupants com l'obesitat infantil o la mala alimentació derivada d'un abús de menjars preparats.

«Als col·legis del Carmel hi ha un problema d'obesitat brutal. I té molt a veure amb el tipus d'alimentació que fan els nens: aliments precuinats que són més barats i que estalvien temps de cuina que les mares no tenen perquè estan treballant.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Les professionals també destaquen les conseqüències negatives d'una dieta i d'uns hàbits alimentaris poc saludables en el rendiment escolar dels infants.

«A nivell d'organització d'horaris, si la mare no hi és, els àpats no es fan de manera regular o no es fan, o si la mare arriba molt tard sopen molt tard, van a dormir tard. Un nen que no menja bé, que no dorm bé, que menja molts sucres, no pot tenir una atenció [a l'escola] com un nen que a casa seva tenen una alimentació adequada.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Tot i l'existència d'ajudes, totes les llars amb famílies que hem entrevistat han posat de relleu les penúries i dificultats que han tingut al llarg del temps per poder alimentar d'una manera mínima i adequada els seus fills i filles. Així, la inseguretat alimentària no és parcel·la exclusiva de la manca de capacitat de les famílies per decidir què menjar i ajustar l'alimentació segons uns criteris nutricionals adients per l'edat dels infants, sinó que també s'estén a gestionar uns recursos molt limitats. A això cal afegir-hi la

pressió emocional derivada de la insuficiència d'aliments de molts progenitors, que es veuen atrapats per la impossibilitat de donar de menjar als fills. Com venim argumentant, la pobresa sempre va associada a una sèrie de dificultats afegides que acumulen desavantatges i, en el cas de les famílies amb infants a càrrec, aquestes dificultats es multipliquen. Per exemple, l'Eva (35 anys), una dona amb dos nens, un de 8 anys i l'altre de 6, reflexiona sobre la seva experiència de la pobresa viscuda els darrers vuit anys.

«Te vuelves loco porque dices "¿mañana qué les doy de comer? ¿Qué se van a llevar para comer?". Y no ves la ayuda por ningún lado, y tú estás enferma o cómo te sientas y tienes que salir y luchar, ni que sea salir para buscar una barra de pan, para comer pan con aceite de oliva o... Me duele porque nunca había estado así, y la verdad es que es jodido no cobrar nada.» | **Eva, 35 anys**

L'ansietat de l'Eva per poder alimentar mínimament els seus fills és una problemàtica compartida per moltes altres dones. També cal destacar que **darrere d'un infant mal alimentat, hi ha una mare i/o un pare que pateix malnutrició**. La Carolina (47 anys) va comentar com l'escassetat alimentària de les seves filles l'obligava a fer esforços com renunciar ella mateixa a àpats.

«Havies de preparar els menjars molt bé. Gastar el mínim. És tot, tenint criatures és complicat. Hi ha coses que són necessàries. Jo recordo que en alguns moments, amb el menjar perquè elles mengessin bé jo no sopava o sopava un got de llet, i les nenes em deien "no, posa't un plat i et posem d'aquí". Estaven en edat de creixement.» | **Carolina, 47 anys**

Com es veu reflectit en les paraules de la Carolina, la gestió de l'escassetat de recursos és un problema quotidià que afecta a menors i adults. Un pressupost limitat i les pressions d'altres despeses com el lloguer, els subministraments o l'escola obliga moltes famílies a dedicar el mínim a l'alimentació i fer una gestió dels recursos escassos que desemboca en la **privació d'una dieta variada i adequada**. Per exemple l'Eva (35 anys), que porta ja vuit anys amb greus dificultats, explica com ha anat sobrevivint i quina és la seva optimització dels recursos escassos.

«El arroz te llega para toda la semana. Y el tomate frito también. Y con eso tienes para comer toda la semana. Te sabe a gloria.» | **Eva, 35 anys**

A la poca varietat de la dieta s'hi afegeix que només pot accedir a aliments barats, que sovint són productes que aporten molts carbohidrats i generen un risc més alt de tenir sobrepès.

«Pollo, lo más barato, pollo, pollo, pollo. Es eso lo que compramos. Pollo, arroz, lentejas, lo que es más barato. No podemos comprar una ensalada o pescado. Lo más basura, lo que más engorda. La pasta, el arroz, harina. Yo compro 5 kilos de harina, que aunque sea preparo con agua y sal, y ya tienen [los niños] una cena. Y con mantequilla. Y cola-cajo con agua. Hay que sobrevivir. [...] La verdura fresca es muy cara. [...] Tú vas a comprar con 5 euros.» | **Eva, 35 anys**

En aquesta descripció de la gestió dels aliments i l'alimentació de l'Eva i els seus fills queda patent com la pobresa posa greus impediments a poder tenir una dieta equilibrada, variada i saludable. La mala alimentació deixa al descobert **els perills que comporta la pobresa per a la salut** i la relació amb la malnutrició infantil. Altres casos també posen de relleu les estratègies dels progenitors per poder donar alguna cosa de menjar als seus fills/filles. L'Amina (31), mare d'una nena d'11 anys i un nen de 8, explica els **nivells extrems d'insuficiència alimentària** als quals ha hagut de fer front en la seva vida quotidiana, ja no només ella o els adults a càrrec, sinó també els mateixos infants.

«Lo más difícil es no tener leche por la mañana para darle a tus hijos. O, por ejemplo, por la noche cuando quieres comer y no tienes. A veces [para cenar] hemos tomado leche con sal y agua.» | **Amina, 31 anys**

Estar en aquesta situació **crea angoixa i culpabilitat** a l'Amina. Tot i ser ben conscient de la necessitat i del dret dels infants a una bona alimentació, s'ha trobat en alguns moments amb la incapacitat material per poder proveir uns mínims adequats perquè la seva filla i el seu fill no passin gana.

«Es muy duro cuando tus hijos piden algo y no puedes darles. Y te piensas que es su derecho pedirlo porque es niño. Es su derecho que pida yogur, quiere comer carne, pescado, es su derecho. Eso es duro cuando no tienes trabajo y no cobras nada.» | **Amina, 31 anys**

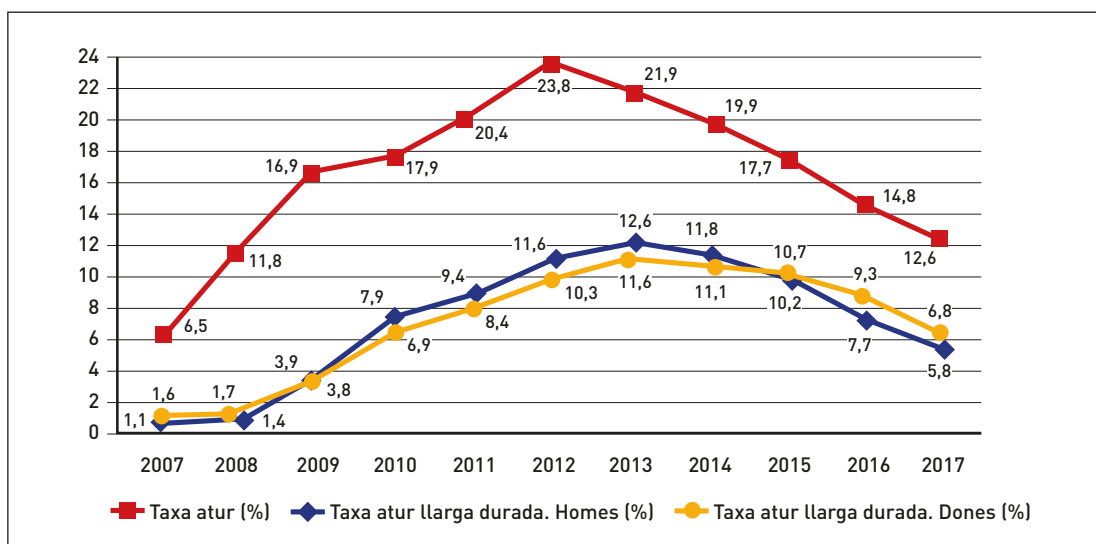
Les situacions quotidianes exposades en aquest apartat indiquen una flagrant manca d'atenció a un aspecte tan important com l'alimentació dels adults i dels menors al seu càrrec. La inseguretat alimentària està fortament relacionada amb la pobresa. Cal destacar que la preocupació dels adults no només radica en la privació material d'aliments com la carn, el peix, o les verdures i la fruita, sinó en les **conseqüències a curt i llarg termini per al desenvolupament físic i cognitiu dels infants** que tenen a càrrec.

3. TREBALL, GÈNERE I POBRESA DE LES FAMÍLIES

Des de l'inici de la crisi econòmica el 2007, el mercat laboral ha entrat en una fase de precarització dels contractes i les condicions laborals. La destrucció accelerada de llocs de treball ha tingut un efecte amarg per a moltes famílies, que s'han vist abocades a dependre de programes d'ajudes assistencials després d'esgotar les prestacions d'atur. En aquest context econòmic i de **precarització del mercat laboral**, una sèrie de col·lectius han experimentat un ràpid augment de la seva vulnerabilitat. Les estadístiques mostren una part de la realitat econòmica i social del país, però hi ha **una altra part de la realitat** que és 'invisible', senzillament perquè hi ha determinats col·lectius que no tenen accés al mercat laboral regulat o perquè tenen càrregues familiars que els restringeixen aquest accés.

La crisi econòmica ha estat un dels principals factors de generació de pobresa en tot el territori espanyol. L'atur ha anat disminuint amb la recuperació econòmica, però a costa de crear treball precari i deixar un **percentatge important d'aturats de llarga durada** que difícilment trobaran feina en el futur. Malgrat els signes de recuperació econòmica, com s'aprecia a la Gràfica 1, la taxa d'atur a Catalunya el 2017 és quasi el doble que la del 2007 (12,6% vs. 6,5%), la qual cosa suposa que quasi mig milió de persones actives estan sense feina, de les quals el 6,3% són de llarga durada, amb una major incidència en les dones (6,8% dones i 5,8% homes).

Gràfica 1. Evolució de la taxa d'atur i de l'atur de llarga durada en dones i homes a Catalunya, 2007-2017 (%)

Font: Idescat.

La situació laboral d'estar ocupat no és sinònim de garantia d'una feina estable, ni de guanyar un salari digne per mantenir un nivell de vida 'decent'. Les estadístiques mostren una creixent precarització laboral que es manifesta principalment en dues vessants: **augment de la temporalitat contractual juntament amb una disminució de la intensitat del treball** —més contractes de jornada parcial— i **remuneracions salarials baixes amb grans pics de desigualtat**. La taxa de risc de pobresa o exclusió social (taxa AROPE) per categories laborals (Taula 4) mostra que la recuperació econòmica incideix en una disminució del nombre de persones en risc de pobresa però, en canvi, augmenta la intensitat de la pobresa en els grups

més vulnerables, els aturats i altres inactius. Entre les persones aturades, el nivell de pobresa ha augmentat en el període 2013-2017 perquè l'import de les prestacions i subsidis d'atur ha disminuït i/o perquè hi ha més persones aturades que no tenen accés a una prestació d'atur o a una prestació social. Malgrat la recuperació econòmica, quatre de cada deu persones aturades no reben cap prestació. D'aquelles persones que en reben, gairebé un 60% són prestacions assistencials, segons les dades de l'EPA⁶ del quart trimestre de 2017. Tot i així, les estadístiques d'organismes oficials no visibilitzen un altre tipus d'empobriment, encara més punyent, relacionada amb **persones sense feina que malviuen de la 'beneficència' perquè no hi ha prestacions d'atur ni prestacions assistencials per a elles**. Per exemple, algunes persones migrades o persones sense sostre, entre d'altres. Les dades tampoc visibilitzen les situacions de sobreexplotació laboral o les de les persones que tenen molt pocs ingressos per les dificultats d'accedir al mercat laboral a causa de la manca de polítiques públiques que ajudin a la conciliació de la vida laboral i familiar. Aquesta darrera situació afecta majoritàriament les dones per la major càrrega que assumeixen en la cura dels fills i de la família en general.

L'increment de la taxa AROPE en la categoria de persones aturades és significativa entre el 2013 i el 2017 amb una variació de 7 punts percentuals, que representa un increment percentual de 14 punts, assolint una taxa del 59,3% l'any 2017 (Taula 4). És a dir, que **més de la meitat de la població aturada està per sota del llindar de la pobresa**. D'altra banda, és rellevant que més d'un terç dels 'altres inactius' estigui per sota del llindar de la pobresa, havent augmentat el percentatge en el període esmentat, i que **la taxa AROPE en la població ocupada no hagi disminuït en el període de recuperació econòmica**, mantenint-se en el 15,3%.

Taula 4. Taxa de risc de pobresa o exclusió social (AROPE) en relació al tipus d'activitat a Catalunya, 2013-2017 (%)

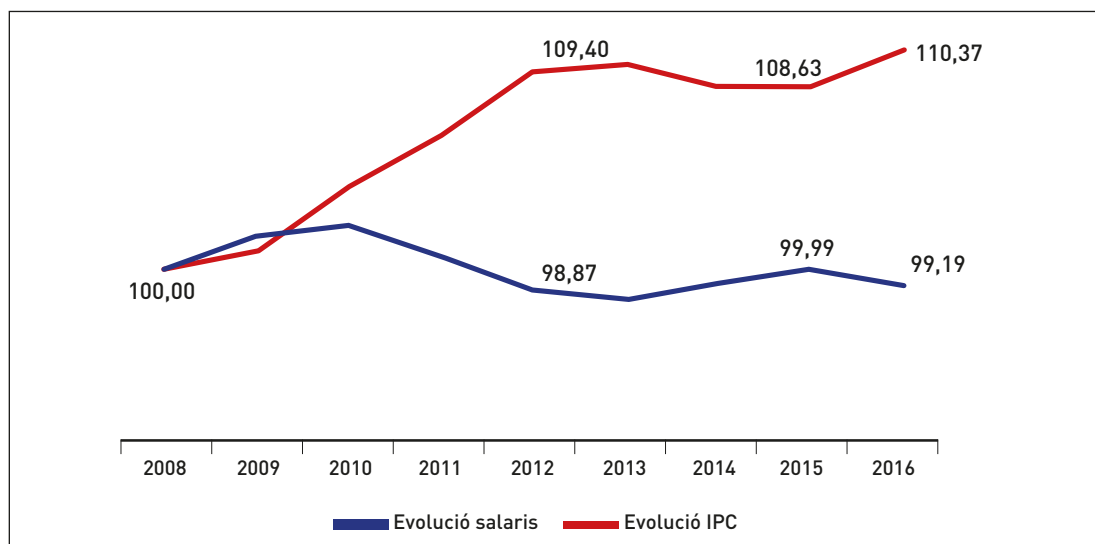
Situació laboral	2013	2014	2015	2016	2017
Persones ocupades	14,1	15,5	15,0	14,1	15,3
Persones aturades	52,0	53,9	54,6	56,8	59,3
Altres inactius	35,9	37,3	33,9	36,9	36,6

Font: Idescat. A partir de l'Enquesta de Condicions de Vida (ECV) de l'INE.

L'elevada taxa de contractes temporals és una característica del mercat laboral espanyol de la qual Catalunya no està exempta, i les dones en són les més perjudicades. El nombre de contractes de menys d'un mes de duració va augmentar un 64,7%, entre 2010 i 2017, i representa actualment el 41,3% del total. Les dones destaquen amb una major proporció en els contractes d'interinitat, però a nivell global els homes les superen en els contractes d'obra i servei, cosa que fa que pràcticament s'iguali el percentatge de temporalitat entre homes i dones. **El 2017 el 87% dels contractes registrats a Catalunya van ser temporals**, un 87,3% en el cas de les dones i un 86,9% en el dels homes. Aquesta creixent temporalitat en el mercat de treball va associada a les reformes laborals efectuades en el període de recessió econòmica, i especialment la del 2012. Entre els principals impactes de la Reforma laboral destaca la **devaluació salarial fruit de la reducció de sous** (pactats entre empresa i treballadors) i la substitució de càrrecs intermedis per altres 'polivalents' amb salaris més baixos. Arrel d'aquestes reformes, des de l'inici de la crisi **els salaris han perdut un 11,7% del poder adquisitiu** i encara no han remuntat malgrat la recuperació econòmica. Tal i com es pot veure a la gràfica següent, els salaris del 2016, estaven per sota del seu valor el 2008, mentre que els preus han augmentat un 10,37%.

6. Aquesta dada és a nivell estatal i no es disposa de la desagregació per gènere.

Gràfica 2. Evolució de salaris i preus a Catalunya, 2008-2016 (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

Aquest procés de precarització està canviant el model social que fins ara havia imperat, basat en el binomi format per feina i benestar. Això constitueix una paradoxa, constatada en altres estudis (e.g. Martínez Virto, 2017): tot i la millora en la taxa d'ocupació en els darrers anys, les feines que es generen van sovint acompanyades de condicions laborals precàries, les quals es manifesten en un **elevat percentatge de persones amb ingressos anuals baixos, pics de desigualtat salarial** i en una important **discriminació entre homes i dones**, tal com es posa de manifest en la bretxa d'ingressos salarials anuals.

A Catalunya, el 2016 un 25% dels i les treballadors/es (22,9% en homes i 27,3% en dones) tenen una mitjana mensual d'ingressos salarials⁷ per sota de l'import d'una vegada el salari mínim inter-professional (SMI), un 15% dels quals (14,4% homes i 16% dones) estan per sota de la meitat del SMI, posant en evidència el major impacte negatiu de les condicions laborals en les dones (Taula 5). La discriminació en les percepcions salarials entre homes i dones no es dona en estrats de baixa quantia (per sota d'una vegada el SMI) —tots cobren poc—, però el fet que les dones treballin menys temps durant l'any i tinguin més contractes de jornada parcial fa que la suma anual dels ingressos sigui inferior a la dels homes. **La bretxa d'ingressos salarials total és del 21,8%** (Taula 5) i apareix a partir de percepcions anuals superiors a una vegada el SMI, augmentant significativament a partir de dues vegades el SMI, la quals cosa indica una important desigualtat salarial i major precarització laboral en les dones.

7. Ingressos salarials rebuts a l'any dividit entre dotze mesos.

Taula 5. Percentatge, mitjana d'ingressos salarials i bretxa d'ingressos salarials per trams d'ingressos i sexe a Catalunya, 2016

Trams ingressos salarials (euros mes)	% en homes	Mitjana d'ingressos salarials (euros/mes) en homes	% en dones	Mitjana d'ingressos salarials (euros/mes) en dones	Bretxa d'ingressos salarials. Dones/Homes (%)
Menys de 0.5 SMI	14,4	157	16,0	159	1,4
De 0.5 a 1 vegada SMI	8,5	572	11,3	580	1,5
De 1 a 2 vegades SMI	20,9	1.188	30,2	1.166	-1,8
Més de 2 vegades SMI	56,3	2.968	42,5	2.612	-12,0
Total	1.032.675	1.988	994.775	1.554	-21,8

SMI 2016 764,4 euros/mes prorratejades les pagues extres (0,5 SMI= 382.2 euros/mes)

Font: Elaboració pròpia a part de la 'Mostra Continua de Vides Laborals 2016'

Les condicions de treball poden ser un element determinant per acceptar una feina o mantenir-se en el lloc de treball quan la persona té una prestació social, com és el cas de l'Antonia (34 anys). Aquesta mare amb tres menors a càrrec i amb un marit que els darrers 8 anys ha tingut feines esporàdiques, posa molt d'èmfasi en la seva voluntat de treballar i deixar de dependre de les ajudes socials. Tot i així, l'Antonia veu que les condicions laborals són insuficients per millorar les condicions que vida que tenen.

«Yo cuando trabajaba cobraba 3 euros la hora. Eso no es dinero. Al mes, de lunes a sábado, eran 390 euros. Y de ahí tienes que sacar 100 euros largos para la gasolina de ida y vuelta porque él [el marit] me llevaba a mí. A las 6 de la mañana me dejaba y se venía de vuelta para llevar a los hijos al colegio. Cuando se hacía la hora venía a por mí. Todo esto es un dinero que no te llega. Pues solución, me quedo en casa porque cobro y me quedo igual. Yo quisiera volver, pero no este salario porque tengo dos hijos. Y ahora no pago ni luz, ni agua, ni piso. Trabajaba 18 horas semanales. El horario que yo tenía para entrar no hay autobuses. No hay combinación posible para llegar hasta ahí.» | **Antonia, 34 anys**

L'empobriment de les condicions laborals i salarials té un efecte directe en la capacitat econòmica de les famílies per fer front a les dificultats derivades de l'escassetat de recursos. Això és encara més complicat si les famílies tenen infants a càrrec, ja que **la conciliació de la vida laboral i familiar és particularment complicada o suposa una despesa molt gran** dels recursos que s'obtenen de la feina. Per exemple, la Sofia (33 anys) ha anat entrant i sortint del mercat laboral, i tot i així mai ha pogut gaudir de prou confort per viure sense dificultats. En el moment de l'entrevista treballa netejant i preparant el menjar per a una família. Treballa quatre hores al dia durant cinc dies (20 hores setmanals) i s'ha de pagar ella mateixa la Seguretat Social. Les seves condicions laborals en un àmbit mal pagat només li permeten guanyar 320 euros mensuals nets. Aquests diners van íntegrament destinats a pagar una guarderia per a la seva filla.

«Ahora solo estoy ganando para pagar la guardería, suerte que mi marido está trabajando.»

| Sofia, 33 anys

Tot i així, li agradaria poder fer més hores, però conciliar la cura de la seva filla i la vida laboral li resulta impossible, tal i com explica:

«Con el horario de mi hija, no puedo adaptar. Hay personas que quieren que entre a las 8, y yo no puedo.» | Sofia, 33 anys

Les dificultats econòmiques han estat una constant en la vida de la Carolina (47 anys), però de manera agreujada des dels 37 anys, quan es va separar del seu marit i, amb dues filles a càrrec, va anar a viure a un poble de la província de Lleida. Durant els vuit anys que hi va viure va estar treballant amb un sou d'uns 700 euros mensuals amb el que havia de pagar lloguer, subministraments, menjar, escola... Després d'un període sense haver treballat, per un ingrés a una clínica arrel d'un ràpid empitjorament de la seva salut mental, la van derivar als cursos de formació prelaboral. Allà li van trobar una oferta de feina, però les càrregues familiars i la manca de flexibilitat horària van fer que no la pogués acceptar.

«És una oferta de feina en una empresa de gent jove de cuina, però clar jo vaig demanar que fos un horari flexible, sobretot dissabtes per la Georgina [filla]. No puc tenir qualsevol feina perquè si tinc que estar per ella... no pot estar sola.» | Carolina, 47 anys

La responsabilitat o obligació de la Carolina cap a la seva filla constreny les seves oportunitats laborals. No se sent preparada per desenvolupar una feina continuada que li permeti tenir una estabilitat i uns ingressos suficients per pagar les seves necessitats bàsiques i les de la seva filla. El cúmul de circumstàncies que la Carolina ha de fer front en el seu dia a dia es multipliquen en un context de condicions precàries i salaris baixos en el mercat de treball. A aquestes circumstàncies se li afegeix que la Carolina té problemes de salut, tant físics com mentals, que li fan encara més difícil poder sortir d'una situació de pobresa. Ella ho relata així:

«Clar, jo a més tinc altres problemes. Tinc la L5 i la L4 pinçades [vèrtebres lumbars], tinc agorafòbia, però la discapacitat me la van fer abans que la Georgina [filla] estigués ingressada, tinc un 41%. No descanso bé, estic millor a la tarda que als matins. Treballar en una cuina i sota pressió, tu penses... jo sota pressió si tinc ansietat no trobo que sigui el més adequat. Si ja amb lo meu la gent m'agobia. A sobre són 20 hores setmanals, i són 350 euros mensuals i jo dic "què faig amb 350 euros?". Si començo una feina no pots dir.. a més t'has de desplaçar que això són despeses de desplaçament. Fas números i tal i entre una cosa i l'altra no pots. Trobo que els sous són vergonyosos. Aquí comences tres setmanes sense cobrar, de prova. Ostres, que tens problemes d'ansietat i tal, però som persones.» | Carolina, 47 anys

Com ja es va detectar en l'anterior informe INSOCAT, les dades dels organismes oficials que visibilitzen la situació de pobresa i exclusió social de la població manquen d'una perspectiva sòlida de gènere. No són pocs els treballs que incideixen en les desigualtats de gènere existents a la nostra societat, amb una bretxa salarial cronificada, discriminació laboral i pitjors condicions laborals i d'oportunitats per a les dones. Tot i així, **disposem de molt pocs indicadors que ens permetin veure com les desigualtats de gènere també es reproduïxen en situacions de pobresa**. La manca de polítiques socials de suport a les dones amb fills petits i els estereotips de gènere i el rol de cuidadores en l'àmbit domèstic i familiar fan palesa una gran desigualtat en els àmbits laboral i familiar.

El que no es pot corroborar, però altres estudis indiquen, és que aquestes llars monoparentals siguin en la seva àmplia majoria encapçalades per dones. La pobresa en les famílies és particularment crua en els casos en què les mares són les úniques que es fan càrrec dels infants i alhora tenen una feina. L'Ana (36 anys), com moltes altres de les dones entrevistades, recalca el fet primordial d'aguantar per responsabilitat i obligació cap a la cura dels seus fills.

«Yo sentía que no podía. No podía, pero tampoco podía abandonar, y decir "que sea lo que sea". No, porque tenía mis hijos. Entonces era una lucha que me estaba agotando, no sé, acabé agotada.» | Ana, 36 anys

La responsabilitat d'aquesta mare envers als seus fills per continuar lluitant contra les dificultats de la situació de pobresa van suposar **durant anys un sacrifici emocional i físic molt gran**. També hi ha el cas de la Catalina (33 anys), a qui li manca experiència laboral i està en procés de buscar feina, però que és difícil que la pugui acceptar per la seva situació personal i familiar. Per a la Catalina, la importància del benestar dels fills/filles la deixa en una situació complicada. Reconeix la necessitat de trobar una feina i, a la vegada, la impossibilitat d'acceptar-la, ja que el seu marit porta anys enganxat a les drogues.

«Él estando así... tampoco iba a dejar a la niña a cargo de él. Claro que me han salido oportunidades pero yo veía que no. Era lógico. Yo tenía que estar primero por mis niños, tenerlos seguros.» | Catalina, 33 anys

Tot i així, les desigualtats de gènere ja eren paleses abans que el marit tingués una drogodependència. Mai va tenir el seu suport per buscar feina al mercat de treball.

«No pude porque tampoco tenía la ayuda de mi marido.» | Catalina, 33 anys

Si fins ara hem destacat el sacrifici personal i laboral que moltes dones fan per atendre la cura dels seus fills i filles, també cal destacar la gestió emocional i el sacrifici en la seva salut que suposa poder cuidar-los en el dia a dia. Un d'aquests exemples és la Sandra (44 anys), una mare que des de fa vuit anys pateix crisis de salut mental, però que ha anat convivant amb aquesta situació per poder cuidar del seu fill.

«Tot i estar malament, sempre vaig treure una mica de força per no deixar el Toni abandonat. Sempre vaig treure forces per portar-lo a l'escola. Sempre he intentat ocupar-me d'ell. He fet tot el que he pogut. Sempre he parlat amb els metges perquè no m'ingressessin 24 hores pel fet que no afectés al Toni que [jo] no estigués a casa. Amb els problemes que hi havia amb el pare, només faltava que jo tampoc estigués a casa. Sempre ho hem solucionat fent un ingrés a l'hospital de dia. Sempre els metges m'han ajudat per poder compaginar-ho amb en Toni que el pogués deixar a l'escola, anar a l'hospital de dia i anar-lo a buscar a l'escola.» | **Sandra, 44 anys**

Les dades qualitatives de l'estudi també ens refermen el factor de gènere de la pobresa en les famílies. Els relats incideixen en el desigual repartiment de les responsabilitats de cura familiar entre mares i pares. Un dels temes clau en les desigualtats de gènere, i íntimament relacionat amb les possibilitats de viure en situació de pobresa, és poder trobar una feina que permeti a la vegada tenir cura dels fills/filles. **La conciliació de la vida laboral i familiar recau de forma sistemàtica en les dones** i, en el cas de llars monoparentals, no hi ha ni tan sols l'esbós de la implicació del pare en la cura quotidiana dels infants. La mirada dels professionals incideix en el diagnòstic de la reproducció de les desigualtats de gènere en les famílies en situació de pobresa, i també en **la relació entre la sobresaturació de tasques, la responsabilitat de tirar la llar endavant i l'empitjorament de la salut mental de les dones.**

«Elles són realment el motor en el 95% dels casos, però a part d'això també s'ha de treballar l'altra part. Elles pateixen molt el tema de desgast per sobresaturació de funcions i tasques. Això les desborda molt. El tema de visites per salut mental són constants, i això les bloqueja molt.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Compaginar la cura dels infants i haver de treballar —i evitar així viure en una situació d'escassetat encara més greu de la que ja viuen— esdevé en ocasions una veritable cursa d'obstacles. La Sofia, per exemple, explicava que quan treballava netejant un establiment públic havia de fer sacrificis temporals i econòmics per deixar a la seva filla a càrrec d'una altra persona i així poder anar a la feina.

«Claro, no podía llevar a la niña, la niña llora. La tenía que llevar a casa de mi hermana para volver donde trabajaba. Era un agobio. Primero porque mi hija no tomaba biberón, no quería. A mí no me salía la leche del estrés. Un estrés horrible, como estar en un pozo sin salida porque no sabía para dónde tirar o cómo organizarme yo.» | **Sofia, 33 anys**

Aquesta situació es veu agreujada per les desigualtats en la distribució de tasques entre homes i dones. L'única solució que veu a mig termini és que la seva filla comenci l'escola i poder reduir així algunes hores de càrregues familiars.

«Hasta ahora Carlos [marit] no ha ido a buscar nunca a su hija. Nunca la ha llevado a la guardería. Aunque a veces ha estado en casa, habrá ido solo una vez. Nunca ha sido de ir a buscarla. Yo a veces le he dicho que la vaya a buscar "ay, me he quedado dormido".»

| Sofia, 33 anys

→ MIRADA EN PROFUNDITAT Gènere, pobresa i família

Hi ha col·lectius socials que tenen una dificultat afegida per trobar una feina, com és el cas de les dones amb menors a càrrec, i aquestes dificultats s'accentuen si són joves i/o persones immigrades. El 2005 l'Amina (31 anys) va arribar a Catalunya, on ja vivia el seu marit, des del Marroc. El 2008 el marit es va quedar sense feina i van començar les dificultats econòmiques. Llavors van decidir tornar al Marroc amb la seva primera filla, que tenia 2 anys. L'Amina havia de tornar a Barcelona cada sis mesos per portar la filla al metge, fins que finalment el 2011 va decidir tornar de forma definitiva a Catalunya. En aquell moment el marit va desaparèixer i l'Amina va haver de tirar endavant el seus dos fills sense ingressos i amb escasses oportunitats laborals. Des de fa tres anys l'Amina ha regularitzat la seva situació administrativa, però les responsabilitats familiars actuen de trampa de la pobresa i afegeixen dificultats emocionals.

«Tengo 31 años y no puedo trabajar por las cargas de los niños. Y estoy perdiendo mi vida. A veces sientes que estás atrapada, no puedes hacer nada. Tienes ganas de hacer pero no puedes. Sientes que te ahogas. Piensas lo mismo cada día.»

Les dificultats per trobar feina s'afegeixen a les complicacions de salut de la seva filla, que té una gran necessitat de monitorització, amb freqüents episodis crítics per a la seva salut.

«La situación es muy difícil. Cuando busco trabajo, no hay trabajo.»

A la dificultat per trobar feina s'hi afegeix la cura dels seus fills/filles, que limita les seves possibilitats al mercat laboral. No tenir ningú a qui deixar a càrrec la seva filla i la manca de flexibilitat laboral per adaptar-se a aquesta circumstància, dificulta greument que l'Amina pugui compaginar una feina amb la cursa dels fills.

«Dos veces encuentro un buen trabajo y mi hija tiene que ingresar en el hospital.»

La nena actualment té 11 anys i dues malalties cròniques diagnosticades. Per a l'Amina els seus fills són cabdals, i al mateix temps la seva cura dificulta les oportunitats d'una feina estable i continuada i una millora de les seves condicions de vida.

«Cuando quieres trabajo, no tienes otra opción tienes que quedarte con tus hijos. Siempre es la primera opción.»

Sense una nòmina no es cotitza a la Seguretat Social i, per tant, no es té dret a beneficis socials com la prestació d'atur o la pensió de jubilació, entre d'altres. El més important per a l'Amina, però, és poder mantenir els fills tot i l'escassetat material en què viuen.

4. SALUT FÍSICA I MENTAL DE LES PERSONES EN SITUACIÓ DE POBRESA

No es pot obviar la relació entre pobresa i salut mental, així com les repercussions que pot tenir a llarg termini en les relacions de parella i amb els fills/filles. Deixar de banda aquest aspecte fonamental i centrar-se només en la pobresa material dibuixa un escenari d'allò més reduït i obvia qüestions clau en el dia a dia de les persones en situació de pobresa. Un informe de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2017) posa de relleu l'associació entre el nivell socioeconòmic i els diversos indicadors utilitzats, sigui l'estat de salut o els serveis que reben, l'atenció primària i l'atenció urgent o el consum de fàrmacs, mostrant una incidència molt més gran en l'ús de serveis de salut mental i en les hospitalitzacions. En aquest mateix informe es destaca que **la salut dels nens i nenes està fortament condicionada pel nivell socioeconòmic dels pares.**

La relació entre salut i pobresa és evident en les taules 6 i 7 que es mostren a continuació. Cal destacar en la taula 11 el **percentatge més elevat de nens i nenes que consumeixen fàrmacs, ansiolítics i psicofàrmacs si viuen en famílies en què la prestació d'atur o altres ajudes socials s'han esgotat**, així com aquells infants que viuen en famílies amb rendes inferiors als 18.000 euros anuals. En aquestes circumstàncies, tant nenes com nens tenen un consum desmesuradament més alt si es compara amb infants de llars amb una renda de més de 100.000€. El gradient socioeconòmic de les famílies té un impacte clar i evident en la salut dels menors.

Taula 6. Consum de fàrmacs entre nenes i nens per tipus de prestació i renda dels progenitors a Catalunya, 2015 (%)

	Mitjana receptes		Persones consumidores fàrmacs (%)		Persones consumidores ansiolítics (%)		Persones consumidores antidepressius (%)		Persones consumidores psicofàrmacs (%)	
	Nenes	Nens	Nenes	Nens	Nenes	Nens	Nenes	Nens	Nenes	Nens
Prestació d'atur	5,06	5,63	60,22	61,44	3,06	2,88	0,43	0,31	3,59	3,97
Prestació d'atur esgotada	5,17	5,85	47,38	48,67	2,59	2,31	0,36	0,34	2,99	3,33
Subsidi d'atur	5,32	6,04	66,35	66,73	3,81	3,68	0,35	0,33	4,43	5,25
Subsidi d'atur esgotat, RMI o RAI	6,93	7,71	69,88	70,49	4,43	4,30	0,30	0,28	5,10	6,25
Treballa <18.000€	4,78	5,35	62,20	63,56	3,12	2,93	0,35	0,33	3,56	4,08
Treballa 18.000€ a 100.000€	4,59	5,17	50,59	52,46	2,35	2,25	0,30	0,28	2,70	3,15
Renda >100.000€	4,75	5,06	32,27	33,55	1,08	1,25	0,28	0,20	1,50	1,83

Font: *Desigualtats socioeconòmiques en la salut i la utilització de serveis sanitaris públics en la població de Catalunya*, Observatori del Sistema de Salut de Catalunya.

La mateixa relació entre escassetat material i salut present en la Taula 6 es pot observar en la Taula 7. Els homes i dones de nivell socioeconòmic més baix —aquells que han esgotat el subsidi d'atur o altres ajudes socials o bé tenen uns ingressos anuals inferiors als 18.000€— són una proporció significativament més gran que els homes i les dones de perfil socioeconòmic mitjà i alt, en qualsevol dels indicadors de consum de fàrmacs. Hi ha una relació entre les condicions de vida i l'acumulació de desavantatges

entre les persones amb escassetat de recursos econòmics, i aquesta té relació directa amb la salut de les persones. En aquest cas, l'eix de gènere també és força evident en totes les categories i tipus de consum de fàrmacs, fet que exposa que la feminització de la pobresa té conseqüències perniciosos en les dones.

**Taula 7. Consum de fàrmacs entre dones i homes (15-64 anys)
per tipus de prestació i renda a Catalunya, 2015 (%)**

	Mitjana receptes		Persones consumidores fàrmacs (%)		Persones consumidores ansiolítics (%)		Persones consumidores antidepressius (%)		Persones consumidores psicofàrmacs (%)	
	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes
Prestació d'atur	14,03	13,42	68,15	56,44	15,78	8,81	11,19	5,08	20,77	11,73
Prestació d'atur esgotada	15,68	14,68	58,47	41,14	14,23	7,57	10,61	5,01	18,83	10,50
Subsidi d'atur	15,42	14,66	73,75	61,38	18,98	9,99	13,52	5,46	24,71	13,07
Subsidi d'atur esgotat, RMI o RAI	25,19	20,52	78,19	62,18	24,24	13,61	18,13	8,00	31,10	18,18
Treballa <18.000€	13,05	12,33	69,83	55,63	15,51	8,36	10,19	4,29	20,15	10,89
Treballa 18.000€ a 100.000€	11,35	12,15	53,32	49,82	10,86	7,01	7,13	3,69	14,23	9,10
Renda >100.000€	11,02	12,80	38,59	33,73	8,87	5,28	5,66	2,53	11,57	6,68

Font: *Desigualtats socioeconòmiques en la salut i la utilització de serveis sanitaris públics en la població de Catalunya*, Observatori del Sistema de Salut de Catalunya.

Un aspecte comú en les persones entrevistades en aquest estudi és la sensació d'angoixa, de no veure una sortida a la situació de pobresa en què es troben. No només s'han de preocupar de la seva situació, sinó que també se senten amb el deure i la responsabilitat del correcte desenvolupament físic i anímic dels seus fills/filles. Moltes d'elles expressen l'**angoixa per no poder donar una vida digna als seus fills/filles**. Per exemple, la Carolina (47 anys), una dona divorciada amb dues filles, explica les fortes pressions emocionals i les conseqüències en el seu estat físic de mantenir a prop les seves filles i fer-se'n càrrec, per evitar que anessin a viure amb el seu exmarit.

«Era només nenes i el tema econòmic t'absorbeix el temps. T'esgotes. Acabava molt, molt esgotada perquè a més hi havia l'opció que vinguessin a Barcelona a viure amb el pare, però elles volien estar allà [amb la mare]. Jo intentava com fos que estiguessin allà amb mi. I clar era una pressió.» | Carolina, 47 anys

Com hem dit, la majoria de les persones entrevistades destaquen els seus temors i l'abatiment per la situació en què es troben i les perspectives negatives de sortir-se'n a través d'una feina. **La situació de pobresa porta les persones al límit emocional i psicològic a.** Poc a poc, a mesura que van convivint amb

dificultats materials, tenen **més angoixa en trobar-se en un pou sense fons** del que no saben sortir. Les portes es tanquen una rere l'altra, i al final la situació desemboca en depressió. Casos com els de l'Ana (36 anys), una dona amb tres infants que al poc de començar la crisi econòmica es va trobar, tant ella com el seu marit, sense feina ni possibilitats d'aconseguir-ne una, són comuns entre les persones entrevistades. En aquestes circumstàncies la salut mental de l'Ana va anar empitjorant.

«Lo pasé muy mal y sentía que me iba a asfixiar... era muy grande lo que me pasó. Y sentía que me iba a dar algo. O sea, cogí depresión hasta el punto que me tuve que medicar. No podía, sentía que me ahogaba. Sentía que no sabía para dónde tirar. Miraba ofertas de trabajo... no podía, no podía hacer frente porque no tenía nada, no sabía cómo hacer.»

| Ana, 36 anys

L'aspecte psicològic de les persones és sovint emmascarat per la perspectiva material de la pobresa. Però, tal i com les entrevistes mostren amb claredat, una de les dificultats que afecta més a les persones en situació de pobresa és el seu estat psicològic, sobretot per l'**acumulació de problemàtiques** i per **viure amb angoixa** al llarg del temps. Per exemple, a la Catalina (33 anys) —amb tres menors a càrrec— fer front a la situació de pobresa i a tots els aspectes derivats, amb conflictes a casa, li ha afectat la seva salut mental i ha requerit d'ajuda de tercers per continuar endavant amb la cura dels seus fills.

«Ahora estoy con sesiones con la psicóloga y me va estupendo. Desde que vengo aquí me va mucho mejor porque me encamina. La psicóloga me dice que soy el pilar de mi casa, y que si me derrumbo yo qué será de mis hijos. Tengo bajones, a veces me hincho a llorar, a veces el corazón aguanta lo que puede. Y hoy por hoy estoy luchando por mis hijos, que es lo único que me hace ser fuerte. Mis hijos y la Marta [treballadora social]. Ella y el Jordi me han ayudado mucho. Ella me ha acompañado a los Mossos. [...] Cuando me separé de él hubo complicaciones. Me empezaba a molestar, se imaginaba que estaba con alguien... También fui a Atención a la Dona.» | Catalina, 33 anys

Tanmateix, la manca d'atenció cap a la pròpia salut té arrels en les dificultats materials i relacionals derivades de l'**escassetat quotidiana**. L'Antonia (34 anys) és diabètica i, tot i ser ben conscient de la seva delicada salut i de la necessitat d'un control diari i continuat, hi ha moments en què deixa de fer-ho per donar prioritat als altres membres de la llar, tot i que això a la llarga tingui conseqüències perjudicials per a la seva salut.

«Yo soy diabética, hay días que me encuentro bien y otros muy mal porque no me la controlo. Me pincho insulina. Y porque no me la controlo... llegas a tener tantos problemas, tanto económicos como familiares como personales, que yo me dejo por última. Me pienso que soy una persona normal que no tengo enfermedad ni nada.» | Antonia, 34 anys

Un tret comú que han detectat les entitats socials que treballen amb persones amb dificultats greus de salut mental és l'empitjorament de la salut mental arrel de viure en condicions d'escassetat material. La Fundació Els Tres Turons treballa per a la rehabilitació de l'autonomia personal i social, així com per a la millora de la qualitat de vida d'aquestes persones.

«Nosaltres el que ens trobem és amb dificultats de tasques organitzatives i, sobretot, tasques d'expressió emocional. La gestió de les tensions, el tema de la nutrició emocional. No hi ha capacitat, és gent que té la capacitat truncada i s'ha de recuperar, i no tenim temps. El primer que salta és tot el tema econòmic, i després hi ha tot el que ve darrere.»

| Professional d'entitat membre d'ECAS

Tal i com indica aquesta professional, les persones que arriben al servei d'assistència ja han fet un camí molt llarg vivint amb greus problemàtiques des de fa força temps, i això dificulta enormement la tasca de recuperar aquestes persones. L'eix de gènere també està fortament lligat a la salut física i mental. La falta de capacitat per a una correcta gestió emocional de les dificultats vinculades a la pobresa sobrevinuda poden derivar en **comportaments que posen en risc la salut de la persona i afecten al conjunt familiar**. Tal i com comenta una professional, en la seva associació observen pràctiques contraposades entre dones i homes. El que han observat al llarg del temps és que **els homes tendeixen a abusar de substàncies tòxiques com a mitjà per fugir i evadir-se de les dificultats**, cosa gens comuna entre les dones.

«Amb el tema de la salut mental dels homes hi ha una qüestió de rol molt present. Nosaltres el que observem és que hi ha una fugida. Quan hi ha una dificultat o un cúmul de moltes coses veiem que hi ha una fugida a través del consum de tòxics o una fugida a través de l'alcoholisme. El que veiem és que moltes vegades és com si l'home no pogués sostenir situacions d'estrès perllongat i greu.» | Professional d'entitat membre d'ECAS

«El tema de la toxicomania és una fugida a través d'una addicció i llavors es desmunta tot i marxen.» | Professional d'entitat membre d'ECAS

Aquesta mateixa professional observa que tot i haver-hi casos en què l'home s'ha fet càrrec de la cura dels fills/filles, molts d'altres experimenten una **sobtada pèrdua del rol de proveïdor de la família**, amb conseqüències greus per al seu estat anímic i per a la seva relació amb la parella i els fills/filles.

«És com si es trenquessin abans i crec que té a veure amb un traspàs de rol. Amb què t'has hagut de fer càrrec com a dona i amb què com a home, o amb el vincle amb el fill. No vol dir que no hi hagi pares que no s'hagin fet càrrec dels fills. Hi ha pares que s'han quedat sols amb els fills i se n'han fet càrrec.» | Professional d'entitat membre d'ECAS

→ MIRADA EN PROFUNDITAT

Salut mental i pobresa

La Sandra té 44 anys i ja fa força anys que viu en una situació de pobresa i exclusió social, motivada sobretot per la discapacitat total per treballar que li va ser diagnosticada l'any 2010. Tot i que anteriorment havia treballat, després de dos anys de baixa li van diagnosticar la incapacitat total. Ara només pot viure dels diners de la seva prestació (663 euros al mes) i els de la seva parella, una prestació de discapacitat d'un valor inferior a la de la Sandra. Les dues prestacions són els únics ingressos que aquesta parella obté al mes. Ella encara està a càrrec del seu fill de 20 anys, que treballa quan pot per pagar-se els estudis. El més difícil per a la Sandra ha estat compaginar el seu estat de salut amb una situació d'escassetat material i amb les càrregues familiars. Primer va patir una depressió al divorciar-se del seu marit, de qui havia estat víctima de violència verbal i psicològica, i després assetjada per ell i la seva família. Tot plegat va derivar en greus problemes emocionals i de salut mental els següents anys, en els quals va haver de fer-se càrrec del seu fill i tenir una feina. Ara, tot i no pagar lloguer perquè viu a la casa dels seus pares, es troba en una constant angoixa per no poder millorar la seva situació econòmica i ajudar el seu fill amb els estudis. Els ingressos mensuals dels que disposa no li permeten tenir una qualitat de vida suficientment bona per recuperar el ànims. Les dificultats de conviure amb problemes de salut mental tenen un impacte directe en la capacitat de les persones per gestionar el dia a dia, sobretot si el marge de gestió dels recursos és molt limitat.

«Jo per la meua malaltia no dono a l'abast. Sempre tinc molt cansament a sobre i molta ansietat. I llavors a la que jo veig que tinc moltes coses a fer o organitzar em bloquejo.»

I segurament el més difícil és el cercle viciós de la pobresa en la qual es veu atrapada i de la que no veu com sortir.

«Això és com el peix que es mossega la cua, tu estàs malalta i a sobre no tens recursos. I això que fa, que en comptes de millorar el teu estat d'ànim, t'ensorres més perquè això el que fa és que t'afecta l'autoestima perquè si no tens recursos no pots tenir una vida digna, no pots tenir una casa que se suposa que és el primordial que pogués tenir tota persona. Doncs això fa que la teua autoestima vagi a menys. Entres en un bucle que no serveixes per res, que viure així no val la pena, que això és una merda, i que no sortiràs mai d'aquí.»

Les poques perspectives de millora a curt termini fan encara més difícil que la Sandra vegi una sortida a la seva delicada situació. Ja fa dotze anys que viu amb escassetat de recursos i ha hagut de conviure de nou amb els pares per poder tirar endavant i pagar les despeses del seu fill, que ara inclouen la universitat i tractament psicològic, deixant de banda les despeses quotidianes. Tot i així, per a la Sandra el més difícil és trobar una estabilitat i autonomia respecte els seus pares.

«La situació econòmica fa que tu et trobis millor. Jo penso que sí. En el meu cas m'ha afectat moltíssim perquè fa que depengui d'altres i això m'ho fa passar malament perquè sento que sóc una molèstia i una despesa per als meus pares. Per mi, pel meu caràcter, això em fa sentir malament.»

El cúmul de circumstàncies de la Sandra a nivell relacional amb els seus pares i l'obligació de proveir el seu fill i donar-li unes condicions de vida dignes són, entre altres coses, elements que li dificulten gestionar el seu estat mental i físic. El més alarmant és el fet que la situació de pobresa empitjora el seu estat mental i emocional, però a la vegada aquest no li permet buscar alternatives per deixar de viure en l'escassetat. Aquest és precisament un dels mecanismes pels quals la situació de pobresa i exclusió social es reproduïx.

La salut mental és part i conseqüència de la situació econòmica i social de les persones. Queda clar que l'escassetat material està fortament vinculada al consum de fàrmacs i això és evident tant en la població adulta com en la infantil. També cal destacar les diferències de gènere en el consum de fàrmacs: les dones tenen un consum més alt en tots els fàrmacs i aquesta diferència és més pronunciada en les famílies en les quals el subsidi d'atur o altres prestacions socials s'han esgotat o els ingressos són baixos. El vincle entre salut mental i pobresa queda ben recollit en les entrevistes. **La pràctica totalitat de les persones entrevistades en situació de pobresa i exclusió social —gairebé totes dones— han reconegut haver patit depressió arrel de viure en l'escassetat.** El més pernicios és l'efecte retroalimentari que té la pobresa en la salut mental, un mecanisme que és clau per entendre com les persones queden atrapades en la trampa de la pobresa.

5. HABITATGE I POBRESA ENERGÈTICA

El problema de l'habitatge és una de les facetes més amargues de la situació de pobresa i exclusió social al nostre país. En una anàlisi de les desigualtats en habitatge a Catalunya, Carme Trilla (2017) recorda la importància de tenir en compte el cost de l'habitatge com a un indicador de la pobresa i exclusió social, així com de les desigualtats que existeixen entre llars amb costos d'habitatge elevats o baixos. Les desigualtats socioeconòmiques es fan paleses en l'esforç que les famílies han de fer en habitatge: les persones en nivells socioeconòmics més baixos destinen un percentatge més alt dels seus ingressos a pagar el lloguer o la hipoteca. **Cada cop són més les famílies que han de fer un sobreesforç⁸ per pagar l'habitatge, especialment aquelles que es troben en el primer quintil d'ingressos**, que se situa en més d'un 40%. Una de les conseqüències més devastadores de la crisi és la pèrdua total i absoluta de l'habitatge i, de fet, el mateix procés de desnonament té un impacte negatiu sobre les famílies, que es troben saturades pel ràpid i definitiu esdeveniment de la possibilitat de quedar-se al carrer. Entre 2013 i 2016 a Catalunya hi va haver 58.500 desnonaments, dels quals 19.000 van ser per impagament de les hipotèques i 39.500 dels contractes de lloguer. Des del començament de la crisi l'any 2018 fins el 2017, es van produir 95.000 desnonaments a Catalunya. El 2017 n'hi va haver 13.626, un 65% per impagament del lloguer, un 29% per impagament d'hipoteca i un 6% per altres motius (Observatori DESC, 2018). **Els col·lectius que han patit més els desnonaments són aquelles llars amb infants a càrrec**. Això cal afegir-hi que la taxa de risc de pobresa és substancialment més alta entre la població inquilina, en comparació amb el total de la població, 40% i 20% respectivament (EU-SILC).

Totes les famílies entrevistades en aquest estudi en algun moment o altre **han deixat de pagar el lloguer o la hipoteca o s'han vist forçades a viure en infrahabitatges o en pisos ocupats**. El cas més significatiu d'infrahabitatge és el de la Carmen (42 anys) i el Sergi (41 anys), que van viure durant cinc en un pis de 17 metres quadrats sense cèdula d'habitabilitat pel qual pagaven 450 euros al mes. Durant les entrevistes també s'han vist casos en què, després de força anys d'haver estat vivint en situació irregular en un pis, finalment es va aconseguir un lloguer social. Tot i així, una de les cares més amargues per a moltes famílies és la impossibilitat de pagar el lloguer o la hipoteca, i la conseqüent pèrdua de l'habitatge. El cas de l'Ana (36 anys) es pot extrapolar a altres famílies. Ella i el seu marit es van hipotecar, però arrel de la crisi van anar deixant les lletres. Després de 10 anys de pagar, no van poder fer-hi front i es van quedar sense casa.

«Estuvimos hablando con los del banco que nos bajarán la letra hasta al menos las cosas se espabilaran. No era porque no queríamos, era porque no había trabajo; estaban cerrando las empresas, no había nada.» | Ana, 36 anys

Les dificultats econòmiques es poden traduir en endeutament per no poder pagar el pis, i això pot conduir a situacions d'angoixa i generar més pobresa. Per exemple, la Sofia, una dona de 33 anys amb una filla que té actualment dos anys, va estar cinc mesos sense poder pagar el lloguer del pis on residia amb la seva filla. No va ser fins que va rebre una ajuda social per pagar part dels deutes que tenia, que va poder respirar tranquil·la perquè no l'expulssessin del pis. També hi ha altres casos, com el de l'Olga (31 anys), que ha tingut la sort de conviure en un pis amb gent que la va ajudar en els moments més difícils quan no tenia cap mena d'ingrés per pagar el lloguer i s'havia de fer càrrec de la seva filla recent nascu-

8. Llars que dediquen més d'un 40% dels seus ingressos mensuals al pagament de l'habitatge i dels subministraments.

da. Tot i que en el moment de l'entrevista, aquesta dona amb dos fills petits ja feia uns mesos que vivia amb la seva parella i les seves dues filles en un pis de Càritas.

«Si no podía pagar la habitación también me ayudaban.» | **Olga, 31 anys**

Altres famílies amb pocs recursos materials han hagut de fer **sacrificis, com per exemple viure en pisos inadequats o amb una convivència forçosa**. Aquest és el cas de la Sandra (44 anys) que després de divorciar-se del marit va haver de tornar a viure amb els seus pares acompanyada del seu fill. Des de fa un any la Sandra, la seva parella i el fill d'ella viuen junts al pis dels pares d'ella, que passen la majoria del temps en una altra casa que tenen. Abans havien viscut durant un any en un pis proporcionat per la Fundació Els Tres Turons, però els pisos que tenen són d'una habitació o de tres (i aquests darrers es comparteixen entre diverses famílies). Durant un any van estar vivint en un pis d'una sola habitació, de manera que la Sandra i la seva parella dormien en un sofà al menjador i el fill a l'habitació. Aquesta situació, tal i com explica la Sandra, generava tensions en la relació amb el fill i en la convivència en general.

«Al meu fill se li feia molt difícil la convivència així perquè si tornava tard havia de passar pel mig, si volia aixecar-se d'hora i anar a la cuina també. Per conviure era complicat.»
| **Sandra, 44 anys**

Per a la Sandra el més complicat va ser tornar a casa dels pares quan es va divorciar del seu marit i no tenia suficients recursos per llogar un pis per a ella i el seu fill. Explica els sacrificis en l'habitatge i la convivència forçosa amb els seus pares per poder donar una educació al seu fill.

«Si jo volia que en Toni [fill] tingués una educació, que pogués fer esport, vaig haver de sacrificar el tema de l'habitatge i viure a casa els meus pares, no hi havia una altra. I per més números que hem fet i mirat, si no ens donen un pis de lloguer social no pots. Comences a fer números de subministrament, però no es pot, no quadra, és impossible.»
| **Sandra, 44 anys**

Tot i que ara continua vivint a casa dels seus pares amb el seu fill i la seva parella, els pares de la Sandra viuen en una altra casa i només tornen de tant en tant. Aquesta situació de dependència li genera certa angoixa, però no veu altre remei que continuar com estan.

«Amb aquestes pensions és complicat viure sol o amb parella. Molt complicat, econòmicament.»

«Amb el que jo cobro és impossible accedir a un pis de lloguer normal, i menys aquí a Barcelona.» | **Sandra, 44 anys**

Per a altres persones, com la Carolina —amb dues filles majors d'edat però dependents—, la falta de recursos econòmics per poder pagar un pis i les despeses quotidianes per sobreviure l'han forçat a tornar a viure amb la seva mare i renunciar a viure amb les seves filles, que ara viuen amb el pare. Per a aquesta mare de família de 47 anys, la seva situació de convivència forçada està afectant greument el seu benestar familiar, emocional i social.

«La cosa és que jo he d'estar vivint allà, però estic sota molta pressió. Ma mare és molt exigent, molt negativa, la vida és un fàstic. Molta negativitat i males cares.» | **Carolina, 47 anys**

I continua exposant com la possibilitat de l'exclusió residencial la força a conviure amb la seva mare i renunciar a conviure amb les seves filles.

«Jo tinc que estar allà i no tinc més remei. Si no tens ingressos... I ni que els tinguis perquè segons quin tipus d'ingressos tampoc pots viure... agafar un pis.» | **Carolina, 47 anys**

Tot i així, un aspecte que també cal valorar del cost de l'habitatge i l'escassetat material són les conseqüències personals i socials. Per exemple, el cas d'en Carlos (42 anys), que cobra menys de 900 euros al mes d'una prestació d'invalidesa, és representatiu de les dificultats de moltes persones per poder llogar un pis que s'adeqüi a les seves necessitats personals i socials, i de les conseqüències derivades d'una convivència forçosa.

«Yo ahora vivo en una habitación [en un pis compartit] porque lo que me quedó de paga no me da para pagarme un piso.» | **Carlos, 42 anys**

Per a en Carlos el més difícil és poder tenir una vida social al pis on està vivint actualment. De fet, una de les seves queixes és que no se sent còmode portant a gent a casa seva.

«Yo quiero mi sitio para poder invitar un amigo para ver una película o el fútbol. En el tiempo que llevo en la habitación no he invitado nunca a nadie.» | **Carlos, 42 anys**

Clar que el cost de l'habitatge a Barcelona fa impossible que en Carlos trobi un pis que s'adeqüi a les seves capacitats materials i que pugui tenir suficients diners per un mínim d'oci.

«Poder pagarlo, pagar 400 o así para después poder comprar comida y tomarme una Coca-cola con los amigos después del fútbol. Hay veces que me ahogo en la habitación, me mata.» | **Carlos, 42 anys**

→ MIRADA EN PROFUNDITAT

Habitatge i pobresa

L'Antonia (34 anys) i el Manuel (41 anys) ja porten més de quatre anys vivint en un habitatge ocupat, després d'haver estat desnonats de casa seva arrel de l'impagament de la hipoteca. Tot i així, no és la primera vegada que aquesta parella amb dos fills menors ha ocupat una casa com a solució a la impossibilitat de fer front al cost de l'habitatge. El més difícil per a aquesta parella és la pressió constant que tenen de saber que en qualsevol moment ells i els seus fills poden quedar-se al carrer si els Mossos els venen a desnonar. Aquesta és una de les pors de moltes famílies que no poden pagar el lloguer d'un pis per la insuficiència de recursos materials i es veuen forçats a viure de manera il·legal. El Manuel resumeix la seva angoixa diària per la situació límit d'inseguretat en habitatge.

«Estás cada día preguntándote: "¿Vendrán hoy? ¿Vendrán mañana?". Y tocan a la puerta y pienso: "¿Quién es?". Vives con miedo. Sabes que es una cosa que no es tuya. Sabes que cualquier día van a venir con una orden judicial y un furgón de los Mossos y te van a sacar de allí. Lo vas pensando.»

Els problemes de convivència són un factor clau per entendre perquè hi ha famílies que, tot i tenir la llar dels seus progenitors com a possible refugi envers les dificultats de l'escassetat de recursos, prefereixen optar per una estratègia que els posa en una situació encara més precària. L'Antonia descriu molt clarament la impossibilitat de cohabitar amb els pares del seu marit un cop ja viscuda l'experiència. Una convivència forçada pot desembocar en conflictes.

«Para vivir no podemos. No podemos convivir juntos porque ya lo hemos probado, y no se puede. No se puede porque yo tengo mis cosas y ellos tienen las suyas.»

Pot sorprendre que, tot i les males experiències que han tingut al barri —i ser un barri desafavorit—, l'Antonia es negui a deixar-lo. Vol que li donin un pis de protecció oficial al barri perquè prioritza el benestar i l'estabilitat de la seva filla. Pensa que com que la seva filla s'hi ha criat, és millor quedar-s'hi.

«Yo no lo quiero fuera [l'habitatge]. Porque no lo quiero por una cosa, por todo lo que hemos vivido con esta familia y por mi hija. Y mi hija va al psiquiatra, y todos la conocen.»

El més interessant és que aquesta família ha utilitzat diverses estratègies per pal·liar la situació de l'habitatge al llarg de deu anys, des de la dació en pagament. Tot i així, la seva situació de pobresa a nivell material, personal i emocional no ha deixat d'empitjorar. A l'espera d'aconseguir un lloguer social al barri, han de continuar subsistint en unes condicions d'habitatge precàries que només fan que acumular desavantatges per als menors de la llar.

Com hem vist fins ara, les famílies en situació de pobresa tenen greus dificultats per poder fer front a les necessitats bàsiques diàries, siguin les més vitals com una alimentació adequada i saludable o tenir un sostre. Un dels factors més rellevants relacionats amb la llar és poder pagar i tenir accés a serveis bàsics per escalfar la casa, cuinar i mantenir la higiene personal. També cal tenir present que **la pobresa energètica té una incidència directa en la salut de les persones**. Tal i com es fa ressò un estudi de Marmot Review Team (2010), hi ha una relació ferma entre la pobresa energètica i els **problemes cardiovasculars i respiratoris d'infants i adults**. Aquest aspecte es pot entendre des de l'experiència de

moltes de les famílies que hem entrevistat, com per exemple l'Ana (36 anys), una dona amb tres fills amb els quals va viure durant tres anys en una situació de pobresa extrema, una situació límit que els va impedir poder pagar els subministraments.

«Llegó un momento que yo ya no podía... que no teníamos ni para pagar luz, ni para pagar agua, o sea, el agua era necesaria para la calefacción, yo ya no tenía eso. Tenía que calentar ollas de agua para bañar a los niños.» | **Ana, 36 anys**

O el cas de la Catalina (33 anys) que explica com feia front als mesos d'hivern perquè no tenia recursos per poder escalfar la casa.

«Cuando no tenía para pagar el butano, pues más mantas.» | **Catalina, 33 anys**

Les dificultats diàries de l'escassetat es tradueixen en greus problemes per portar una vida digna a la llar. La pobresa energètica també ha estat un factor preocupant en la vida de l'Amina (31 anys) i els seus fills. Durant tres anys, en què no rebia una prestació social i no tenia feina, no va poder gaudir d'unes condicions mínimes de vida a la llar. No va ser fins al cap d'uns anys de viure al pis on resideix actualment que va poder comprar una estufa per escalfar la casa.

«Nos quedábamos en una habitación cerrada, poníamos la tele y para calentar era entre nosotros mismos. Fueron unos años muy duros, los más duros de mi vida. Hasta que no recibí el PIRMI no pude comprar una estufa.» | **Amina, 31 anys**

Altres famílies, com la de la Marta (38 anys) i el Daniel (40 anys) viuen en unes condicions d'habitatge paupèrrimes i no tenen diners per poder escalfar la casa.

«Donde se friegan los trastos sí que sale agua caliente, entonces hay que llevar agua de ahí. Y no abrimos las ventanas para que no se enfríen las habitaciones.» | **Daniel, 40 anys**

L'habitatge ha estat un problema en tot moment. Quan la Carolina va anar a viure a un poble de Lleida, tot i pagar un lloguer relativament baix no tenia prou diners per pagar els subministraments i poder escalfar el pis on vivia amb les seves dues filles.

«Allà [Lleida] fa fred. Fins i tot vaig estar en pisos amb estufa de carbó. Clar, no em donava per pagar la llum. Allà arribes a sota zero, i són pisos vells. Clar que jo intentava no pagar més de 300 euros de lloguer.» | **Carolina, 47 anys**

Aquesta mare de família ens explica com s'ho feia per pal·liar mínimament el fred a casa.

«De vegades havíem arribat a dormir les tres juntes [mare i les dues filles] al mateix llit del fred que feia. No podia posar la calefacció.» | **Carolina, 47 anys**

En algunes de les famílies entrevistades l'estratègia que es adoptar per fer front a la impossibilitat de pagar els subministraments van ser pràctiques il·legals que poden comportar multes, com 'punxar' l'aigua i la llum. La Catalina (33 anys), que en altres moments havia passat fred a casa, explica com va fer front a la pobresa energètica.

«Cuando la luz estaba enganchada entonces calentadores eléctricos.» | **Catalina, 33 anys**

L'accés a l'habitatge constitueix un aspecte cabdal per entendre el greu empitjorament de la qualitat de vida de moltes famílies. La pèrdua del pis o la impossibilitat de pagar un lloguer que s'adeqüi a les circumstàncies econòmiques de les persones posa en situació de vulnerabilitat a un conjunt de la població que ha de conviure en situacions forçoses o ha de buscar alternatives il·legals per sobreviure, com ocupar un pis o quedar-se a casa a l'espera de ser desnonats. **La pobresa deteriora les condicions de l'habitatge, fet que té efectes en la salut mental i física de les persones.** Moltes famílies que viuen en situació de pobresa i exclusió social han de conviure amb nivells d'angoixa molt alts que pertorben el seu dia a dia i posen en risc la seva salut mental.

6. L'ATENCIÓ SOCIAL DEL TERCER SECTOR

Un altre aspecte de la vulnerabilitat que moltes persones pateixen es troba en l'**esgotament o falta d'accés a prestacions socials**, contributives o no contributives, de manera que tenen encara menys possibilitats de sortir de la trampa de l'escassetat. Els grups socials en aquesta situació tenen una carença material i pateixen una exclusió social que els situa en un alt grau de risc i els fa estretament dependents d'entitats del tercer sector social que els proporcionen aliments, xecs per a bolquers, roba i altres recursos necessaris per cobrir un mínim de necessitats bàsiques diàries dels infants. La situació s'agreuja en les persones que **tenen restringit l'accés al mercat laboral i/o no poden acollir-se a prestacions d'atur ni prestacions assistencials** i han de malviure de la beneficència. Aquestes persones han d'intentar obtenir ingressos en circuits laborals informals, sense que aquesta situació es faci visible a les estadístiques.

Hi ha entitats centrades en l'ajuda personal i psicològica, que és cabdal per al desenvolupament emocional i social d'adults i infants. La importància dels serveis socials en la vida de moltes famílies queda exemplificada al relat de l'Eva (35 anys), una dona amb dos fills menors que ha estat els últims sis anys en situació de risc de pobresa i exclusió social. L'ajuda dels serveis socials li ha permès tirar endavant tot i les adversitats.

«Sin las ayudas estaría en la calle. No tienes de donde... o salgo a robar o... te dan ganas de hacer locuras al no tener ni un duro, al tener la nevera vacía, sabiendo que te van a echar de casa, te van a cortar la luz, el agua, te vuelves loco.»

«Me han dado la mano cuando yo he estado desesperada que ya no puedo más, yo acudo a ellos.» | **Eva, 35 anys**

Més enllà de les ajudes materials, com aliments o productes de primera necessitat, també cal remarcar la **feina indispensable del serveis socials d'atenció a nivell social i psicològic**. En les entrevistes, moltes de les dones que s'han trobat en una situació de pobresa durant els primers anys de vida del seu fill/filla, o que encara s'hi troben, destaquen de forma vehement la importància cabdal dels serveis socials per al seu benestar. La Sofia (33 anys), amb una filla de dos anys que va haver de tirar endavant ella sola quan el seu marit estava en un altre país, reflexiona sobre l'atenció que va rebre a la Fundació Paidós, un centre d'atenció a dones amb infants.

«Yo puedo ir con mi hija, conocer a otras familias. Es un centro de acogida. Hay un educador, y si me surge algo, si necesito hablar, puedo ir allí y hablar. Allí recibí terapia de psicología porque estuve bloqueada. Desde entonces voy asistiendo a ese centro.»

«Con la psicóloga saqué todas las emociones que tuve. Me hizo ver muchas cosas que yo no veía. A lo mejor que estaba encerrada en un sitio que no debía. Y me ha dado una fuerza de voluntad bastante fuerte.» | **Sofia, 33 anys**

Per algunes de les persones entrevistades, el rol de l'assistent/a social ha estat de gran vàlua a nivell humà, en ocasions una ajuda que ha anat més enllà de l'aspecte tècnic i que ha treballat en l'aspecte personal. L'Ana (36 anys) exposa la gran ajuda que va rebre de l'assistent social.

«Toda la ayuda que nos ha dado, a mí me ha dado mucho que me escuchaba [riu] porque le explicaba la impotencia que sentía. Ha sido más psicóloga que... yo sentía que me volvía loca.» | **Ana, 36 anys**

L'ajuda de l'assistent social varia i en alguns casos pot desenvolupar un rol més enllà del prescrit per les obligacions laborals. L'Ana va tenir la sort de trobar una persona que la va ajudar i va implicar-se en la seva situació des d'un punt de vista més humà i personal.

«Ella no sólo hacía lo que era su trabajo. Yo la veía que se implicaba mucho con nosotros. Y le hacía perder mucho tiempo porque yo estaba mal. Y también quedaba para hablar conmigo.» | **Ana, 36 anys**

La implicació més enllà de les funcions purament administratives és positivament valorada per totes les famílies que hem entrevistat, que han trobat una persona que els ha donat suport i escoltat en moments difícils. Tot i així, no totes les persones entrevistades han experimentat el mateix grau de comprensió per part de la persona que s'encarregava del seu cas. Aspectes com la falta de comunicació o d'empatia amb la situació de l'altre poden condicionar el dia a dia de les persones. Per exemple, la Catalina (33 anys) explica que ella tenia problemes per entendre's bé amb l'assistent social.

«Para matarme. No me entiendo con él. Si yo le digo una cosa él me busca la vuelta para decir que no. Por ejemplo, hace poco le dije a la Marta [treballadora social] que vivía con él [el seu marit]. Paso de él. No se mete en el pellejo del otro. Hay asistentes sociales que se meten muy a fondo de las familias y te comprenden. Éste ayuda a quien le da la gana. Cuando estoy con la Marta cambia mucho. No hablo con él. Ve lo que quiere. Y me ha ayudado gracias a la Marta. Sin ella no me escucha.» | **Catalina, 33 anys**

Al seu parer, segons la persona que l'hagi atès, ha faltat un vincle que li permetés un acompanyament i empoderament per fer front a l'acumulació de dificultats després d'anys de viure en situació de pobresa.

«El otro [assistent social] era más familiar, venía a casa a entender. A este no le da la gana.» | **Catalina, 33 anys**

Segons els experts que treballen directament amb persones en situació de pobresa o risc d'exclusió social, les condicions laborals condicionen les possibilitats i oportunitats de les persones de cobrir les necessitats bàsiques diàries (una alimentació equilibrada i un habitatge digne), així com altres elements

com el menjador dels infants o material escolar, entre d'altres. Totes aquestes dificultats es magnifiquen en situacions d'irregularitat administrativa, d'extrema vulnerabilitat per la manca de xarxes de suport informal i/o formal i per la dificultat de relacionar-se i comunicar-se en la llengua del país. La finalitat és entendre com **la trampa de l'escassetat s'acarnissa amb les persones migrades** a causa de les seves circumstàncies, que tenen un impacte en les seves oportunitats laborals i d'habitatge i que afecten la seva salut física i mental. La manca d'accés als serveis socials o la impossibilitat d'obtenir un contracte laboral són aspectes que incideixen en l'acumulació de dificultats d'un col·lectiu que d'inici es troba en unes condicions força precàries. En alguns casos no els accepten als serveis socials. Una situació greu per a famílies amb infants i una falta de responsabilitat que contradiu la legislació, que assegura que tot infant ha de tenir dret a l'accés als serveis socials. Els serveis socials envien aquestes persones a entitats d'acció social, però aquestes els demanen un informe de serveis socials. Com indica una de les professionals que han participat en l'estudi, la frustració que genera la relació amb les institucions i la pressió que aquestes exerceixen en les persones desmoralitza i crea un sentiment d'abatiment.

«És frustrant quan algú et demana ajuda, veus que necessita ajuda de manera urgent i no tenir com poder pal·liar una mica la situació per començar a treballar el que realment volem treballar, que és alguna cosa més profunda. Frustra molt a tothom. Moltes vegades la gent deixa de demanar o d'anar als serveis i fer processos perquè no es troben respostes que solucionin l'emergència.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

«Nosaltres tenim moltes famílies que no volen anar a serveis socials perquè la sensació és "per a què?".» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

El tema de la pressió institucional no pot ser menystingut ja que representa una càrrega afegida per a les famílies.

«A les famílies se'ls fa molt feixuc perquè veuen que ara els demanen aquí una cosa, ara he d'anar allà i me'n demanen una altra, ara em deriven aquí i he d'explicar la mateixa cosa 50 vegades.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

l'atenció a les persones migrades no s'atura en els adults, sinó que també requereix una sèrie d'accions destinades als infants que viuen en una situació difícil a casa i en el seu entorn social i familiar.

«Infants que porten un procés migratori, això ho porten afegit. Porten una motxilla... han d'estar aquí, han de sentir que formen part d'un lloc. És la confluència de moltes situacions. I això és... nosaltres a vegades marquem un ritme, tenim unes maneres, també perquè els procediments ens ho demanen, estem amb l'Administració. Te n'adones que forcem i a vegades això és difícil per a les famílies.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

La frustració de les persones migrades i de les pròpies entitats socials per fer front a les situacions de dificultat de les famílies ja no només ve de les dificultats per poder accedir a una ajuda, sinó que també deriva dels problemes per disposar d'unes mínimes condicions per viure una vida digna. La vulneració sistemàtica dels drets fonamentals, com per exemple el dret a l'habitatge, és objecte de denúncia pel conjunt de professionals que treballen amb famílies migrades. El grup de professionals destaca que **un infant ha de tenir dret a una casa en condicions, un principi que es vulnera de forma sistemàtica**. Es produeix fins i tot una paradoxa: les persones en situació de pobresa extrema estan discriminades en el tracte amb les institucions i no poden accedir a un habitatge de protecció oficial.

«Les llistes d'espera són infinites, i a més els requisits per accedir-hi... la meitat de les nostres famílies no hi poden accedir, i això que són d'extrema pobresa perquè no compleixen els requisits que demanen. El tema de l'habitatge és molt greu. Si tu no tens un habitatge digne estàs condemnat a viure en unes condicions molt greus.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

La situació d'aquestes famílies s'agreuja quan no poden mantenir unes condicions d'habitatge dignes que no posin en perill la salut física de les persones. L'actuació dels serveis socials és denunciada per, en certa manera, no emprendre accions per evitar un agreujament de la salut dels menors.

«Els serveis socials són coneixedors d'aquestes situacions. Nosaltres tenim mares que no tenen aigua corrent, que no tenen llum o la tenen punxada. Unes condicions d'habitabilitat amb humitats. Nadons que han hagut d'estar ingressats a hospitals per pneumònies. Han fet 'partes' a serveis socials i no tenen prioritat per accedir a habitatges de protecció oficial.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

Hi ha un afegit, almenys en l'experiència d'algunes de les professionals que treballen amb dones amb infants menors de 3 anys que han viscut un procés migratori. En aquests casos, es troben amb persones totalment desbordades, patint un procés migratori, sense xarxa de suport i amb la barrera de l'idioma que les exclou socialment, i s'aïllen a casa per la necessitat d'una tercera persona que les acompanyi al metge. Les entrevistes dutes a terme en el marc d'aquest INSOCAT mostren una paradoxa entre drets i deures dels individus.

«Persones que estan en situació irregular, sense permís de residència i treball, que ja porten els tres anys empadronats aquí i que no hi ha manera que puguin tenir un contracte, i es queden en aquest bucle de pobresa quan tenen totes les capacitats però no hi ha manera. Fan cursos, pràctiques en empreses, però no hi ha manera. És frustrant.» | **Professional d'entitat membre d'ECAS**

L'ajuda de les famílies per pal·liar de forma temporal o continuada els efectes de la crisi econòmica no és igual per a tothom. Les persones migrades, en la gran majoria dels casos, no tenen aquesta xarxa de suport al seu abast i tampoc poden comptar amb ajuda econòmica de la seva família. Tanmateix, la situació econòmica dels progenitors de les persones entrevistades és en gairebé tots els casos precària, amb escasses oportunitats per oferir ajuda a nivell material o en la cura dels infants. Aquesta situació s'agreuja en les llars monoparentals. Per exemple, l'Amina (31 anys) ha hagut de fer-se càrrec dels dos fills ella sola des de la marxa sobtada del marit l'any 2011, i des d'aquell moment i durant tres anys va passar greus dificultats.

«Desde el 2011 al 2014 estoy sufriendo. En el 2014 me dan la alta del PIRMI. He pasado malos momentos de mi vida, malos años de mi vida. Si estás en esta situación [sense feina] es durísimo, con los niños... no recibes nada, nada...» | **Amina, 31 anys**

En els anys més durs, del 2011 al 2014, sense possibilitat d'accés al mercat laboral formal, i fins i tot informal, va viure en l'escassetat severa i amb les mínimes ajudes dels serveis socials en aliments i roba.

«Me daban ayuda de alimentos cada quince días... ropa también de Cáritas. Cáritas me da un papel y vengo y lo busco aquí [botiga de Càritas]. De verdad que te ayudan pero siempre faltaban cosas. Siempre vives con los mínimos. Me he pasado tres años durísimos. Más de lo que te puedes imaginar.» | **Amina, 31 anys**

A part de Càritas, els serveis socials municipals també proporcionen petites ajudes econòmiques per pagar els rebuts dels subministraments o els bitllets de tren per anar a un hospital de Barcelona on la seva filla és tractada.

«La asistente social me ayuda a pagar las facturas [aigua, gas, llum]. Me ha pagado las facturas, los billetes de tren, las excursiones del cole, el material del cole. Me ha ayudado muchísimo, muchísimo.» | **Amina, 31 anys**

Tot i així, des del 2014 ha pogut acollir-se a una PIRMI. Una prestació de 646 euros al mes per tenir dos fills a càrrec. Aquests diners no arriben per poder pagar la hipoteca de 700 euros mensuals, fet que l'ha portat a deixar de pagar el pis. Fa temps que està esperant a ser desnonada. Des que rep la RMI també ha de fer front a totes les despeses de l'escola i els desplaçaments. Encara viu del banc d'aliments, tot i que pel sistema de punts hi té un accés molt restringit, de manera que també ha de comprar carn, fruita, verdura... Continua rebent l'ajuda de l'Ajuntament per pagar els rebuts dels subministraments. Amb les prestacions i les ajudes, l'Amina sent que la seva situació ha viscut un canvi substancialment important, tot i continuar vivint en l'escassetat.

«Con esto me quedo un poco relajada. Ya tengo un... algo... de verdad me quedo para comprar comida, si tus hijos necesitan algo necesario... hablamos de necesario, puedes, el mínimo puedes. No hablamos del mínimo puedes hacerlo. Pueden comer carne, fruta, verdura, si no al final van a acabar con anemia.» | **Amina, 31 anys**

Un comú denominador a les prestacions assistencials és la baixa quantia econòmica de les mateixes; l'import de la majoria està entre els 400 i els 500 euros mensuals, i estan condicionades a que els ingressos familiars no siguin superiors al 75% del Salari Mínim Interprofessional. La majoria de les prestacions són temporals i no permeten l'entrada i sortida automàtica atès que sovint estan subjectes a clàusules d'espera per poder tornar a gaudir de la prestació, si per qualsevol circumstància se n'ha deixat de ser beneficiari. Així, **a la precarietat de la prestació assistencial s'uneixen les interrupcions legals per ser beneficiari**, cosa que fa que no hi hagi continuïtat en el cobrament, produint episodis de pobresa més intensa.

Les dificultats per gestionar els problemes derivats de l'escassetat resten capacitats per administrar i informar-se degudament de les opcions que tenen per acollir-se a prestacions socials. Això va estretament lligat a la **'trampa de l'escassetat'** descrita per Mullainathan i Shafir (2013), que incideix en les **dificultats per gestionar les capacitats a llarg termini arrel de focalitzar l'atenció en allò més urgent**. Aquesta estratègia, que en un principi ha de pal·liar les penúries més immediates, té a la llarga un cost alt per a les persones. Així, per exemple, la Carolina (47 anys) podria haver cobrat una prestació social si hagués sabut que havia d'anar a fixar a l'INEM durant un any per rebre una prestació material.

«Jo si hagués estat segellant a l'atur durant un any tindria la RAI, però això jo no ho sabia. I com que em va agafar d'anar a apuntar-me a l'atur a la vegada que la Georgina [filla] va tenir infrapès i tota la història... Només és amb la nena al cap.» | **Carolina, 47 anys**

L'atenció i les capacitats de la Carolina han estat des de fa força anys centrades en cuidar de la salut física i mental de la seva segona filla. L'esforç i sacrifici per atendre aquest aspecte urgent de la seva vida quotidiana no li permet gestionar i administrar altres situacions rellevants i tan importants com fer les corresponents gestions per obtenir una ajuda social que li permetria tenir un mínim de recursos materials. En canvi, ara està en una situació més greu, amb més angoixa, perquè ha de viure a casa de la seva mare i separada de la seva filla.

Una situació diferent a l'anteriorment esmentada és la de l'Eva (35 anys), una dona sola a càrrec dels seus dos fills que no va rebre cap mena d'ajuda de la seva mare, que viu a la mateixa ciutat. En aquest cas, la desprotecció social ve donada per la baixa voluntària de la feina que va estar fent durant tres anys. Durant un any ha estat vivint només amb l'ajuda per aliments. El pis, de protecció oficial, no l'ha pogut pagar, però des de serveis socials l'han ajudat amb aquesta situació donada la falta total d'ingressos. La font del problema va ser no tenir la capacitat per informar-se sobre el cost que significava deixar la feina de forma voluntària, que li faria impossible accedir de nou a la PIRMI.

«Cuando dejé el trabajo yo no era consciente de que me iba a pasar esto. Pero estaba en un estado que... no salían las cosas bien en el curro, llevaba una vida loca con estrés. Y dije "mira, no quiero más, lo dejo". Yo pensaba que por los niños me ayudarían.» | **Eva, 35 anys**

Ara li sap greu i es penedeix d'haver deixat la feina sense haver valorat el cost que venia afegit. La seva situació personal i no sentir-se a gust en el lloc de treball van ser les urgències immediates que volia resoldre, sense ser conscient que la tornaria a posar en una situació altament vulnerable, no només a ella sinó també als seus fills.

→ MIRADA EN PROFUNDITAT

Migració i pobresa

Un exemple de les dificultats que es troben famílies migrades és el de la Marta (38 anys) i en Daniel (40 anys), una parella amb quatre fills/filles que va haver de sortir del seu país per amenaces i extorsions. En Daniel porta des del 2015 buscant feina, però el fet de no poder tenir un contracte per no haver complert tres anys al país dificulta que pugui tenir un treball estable, i el mateix li passa a la Marta. Tenen quatre fills, la més gran de 16 anys i la més petita de 7. Per aquesta família les dificultats es multipliquen a causa de la seva situació administrativa i per la falta de possibilitats de trobar ajudes i oportunitats laborals. Han fet algunes feines sense contracte ni condicions estables, amb sous baixos i sense regularitat. En Daniel resumeix la discriminació que pateix d'aquesta manera:

«Aquí lo que perjudica mucho es el tema de los papeles porque los servicios sociales están, están las ayudas, pero hay un protocolo, y ellos se apegan al protocolo, y nosotros mientras no llenemos todos los requisitos pues a ellos se les hace muy difícil. Entonces nosotros lo que tenemos que hacer es espabilar de una u otra manera para solventar para nosotros mismos. Por ejemplo, el piso donde nosotros vivimos tuvimos que buscar una persona que nos sacara un piso y nosotros pagarlo de la manera que nosotros pudiéramos pero a nombre de otra persona».

A això se li afegeix que hi ha ajudes socials a les que no poden accedir, com per exemple les beques menjador per als seus quatre fills.

«Que la ayuda esté es una cosa, y que tengamos acceso a ella es otra.»

El problema de no complir els requisits necessaris posa en més dificultats aquesta família, que tot i haver buscat molt i tenir les capacitats per informar-se de qualsevol de les opcions, s'ha resignat a no tenir ajudes socials com les beques menjador, a les quals no tenen accés.

«La ayuda está pero tienes que llenar todos los requisitos». «¿Sabes qué nos dijeron? Que no llenamos todos los requisitos y que lo que podíamos hacer era ir a preguntar la fecha del siguiente año.»

«Hemos buscado por todos lados y no hay.»

Una de les paradoxes d'aquesta família en situació de pobresa es resumeix amb l'exemple que explica la Marta, quan arrel d'un brot de grip van portar els fills/filles a emergències.

«Tú vas a emergencias y te dan una receta. ¿Qué hago yo con una receta si no tengo dinero? Tengo que espabilar a comprar un medicamento para poder darles a todos [los niños]».

I el desànim tant de la Marta com d'en Daniel amb les dificultats amb què s'han trobat els darrers dos anys a l'administració va començar a tenir conseqüències en l'estat mental i físic.

«Se le acaba la esperanza a uno. Llegas exhausto y te dicen que esto y lo otro.»

Les dificultats que es troben per accedir a una feina i les barreres per accedir a prestacions socials van acabar afectant la seva salut, sobretot la salut psicològica de la Marta.

«Yo he estado viendo a una psicóloga porque estuve un tiempo que madre mía. Eso fue horrible. Yo despachaba a mi familia al cole, y decía "¿y ahora?". Con tanto que hay que solucionar y no sé a dónde tirar.»

Aquesta parella és un bon exemple de les dificultats afegides que les famílies migrades han de gestionar quan hi ha una escassetat material. Una situació administrativa que no els permet tenir un contracte laboral i la impossibilitat d'accedir a ajudes familiars condiciona negativament la salut i les oportunitats dels progenitors i els fills/filles.

El rol dels serveis socials és àmpliament valorat tant per professionals del sector com per les persones ateses. **L'ajuda que proporcionen l'Administració i les entitats socials és per a moltes famílies l'única via per evitar situacions de pobresa extrema**, que posarien en greu perill la salut d'adults i infants. Tot i així, hi ha diferències i desigualtats entre individus. Si bé totes les persones entrevistades eren conscients de les ajudes que podien demanar, hi ha molts altres casos en què aquesta informació o capacitat d'informar-se no existeix, fet que deixa en una situació més vulnerable a determinats col·lectius socials. A això cal afegir-hi les restriccions de l'Administració pública per donar respostes a situacions d'extrema vulnerabilitat, com puguin ser les de persones migrades amb menors a càrrec que no tenen on acollir-se ni tenen oportunitats d'accedir al mercat laboral. **El propi model social genera i reproduïx pobresa**, no només a nivell material sinó també emocional i de salut mental.

CONCLUSIONS I PROPOSTES

Les principals conclusions del novè informe INSOCAT desprenen una sèrie de reflexions sobre la complexitat de la pobresa i l'exclusió social i alerten que cal actuar urgentment sobre les necessitats socials si volem revertir la cronificació de la pobresa, en el present i en el futur.

1. La pobresa és multidimensional i multifactorial

La pobresa és cada vegada més complexa i diversificada. Les persones en situació de pobresa ja no responen a un patró comú exclusivament definit per l'escassetat material. Els últims anys s'han anat detectant **noves formes de pobresa, així com una creixent complexitat** marcada per l'acumulació de diferents dificultats més enllà de la falta d'ingressos. Tot i que els ingressos són fonamentals per satisfer les necessitats bàsiques i fer front a les despeses de la vida quotidiana, també és important tenir en compte la capacitat de gestió dels béns materials i les oportunitats de les persones d'accedir a una feina o a programes i ajudes socials. A més, cal tenir en compte els recursos familiars i socials, les condicions de vida, les relacions de gènere i familiars, així com la salut física i mental de les persones. La cronificació de la pobresa els darrers anys a Catalunya és un fet evident quan analitzem les dades. Per a moltes de les persones entrevistades, el cercle viciós o la trampa de la pobresa va començar amb la pèrdua de la feina, però ràpidament la falta de mecanismes tradicionals per evitar caure en risc de pobresa i exclusió social —o l'esgotament d'aquests— va derivar a una situació de pobresa sostinguda en el temps. **L'acumulació de desavantatges en aspectes com la salut física i mental dificulten encara més trencar amb la trampa de la pobresa.** El missatge més rellevant que es desprèn és que tots aquests elements es retroalimenten i formen part del mateix procés de **cronificació de la pobresa.**

Proposta

L'anàlisi de la pobresa i l'exclusió i les intervencions socials s'han de pensar des d'una perspectiva multidimensional i multifactorial, com un procés dinàmic. Fins ara les polítiques socials destinades a fer front a la pobresa han tingut una perspectiva pal·liativa. Les polítiques veritablement transformadores requereixen d'un pacte social a llarg termini, ja que només així es poden generar els canvis que evitin reproduir les desigualtats.

2. Les llars amb menors a càrrec són llars més empobrides

La pressió econòmica que suposa tenir fills o filles menors a càrrec és major que en les llars sense fills/filles dependents. La taxa AROPE, per exemple, és més alta en les famílies amb fills dependents que entre les que no tenen menors a càrrec (per exemple: **taxa de risc de pobresa del 35,3%, l'any 2017, en llars amb un adult i un o més fills/filles a càrrec** i de l'11,8% en llars amb dos adults sense fills/filles dependents). Tot i que no hi ha dades desagregades disponibles per certificar que **la immensa majoria d'aquestes llars amb un sol progenitor amb fills/filles dependents són dones**, les entrevistes clarament desprenen la relació entre pobresa i famílies monoparentals encapçalades per dones. L'anàlisi de les dades, tant quantitatives com qualitatives, ens obliga a pensar en mesures urgents per a les famílies amb fills/es dependents. **La transmissió intergeneracional de la pobresa** és perniciosa per als infants i joves que creixen en entorns familiars empobrits. Les dificultats s'acumulen al llarg del temps i els situen en una posició més vulnerable en un futur immediat.

Proposta

Les polítiques socials no sempre són capaces de respondre a les demandes socials, i aquestes famílies pateixen períodes llargs, a vegades d'anys, a l'espera de resoldre la seva situació. És necessari que les mesures d'urgència siguin veritablement ràpides i efectives per no allargar situacions insostenibles.

3. La pobresa és estructural i la precarització del mercat de treball augmenta el risc de pobresa i exclusió social

El model econòmic i social està basat en un **mercat de treball que sovint precaritzava i empobreix** els individus. La manca sistemàtica d'accés a una feina remunerada ha dut a l'esgotament dels mecanismes tradicionals per resoldre la insuficiència de recursos materials, com les prestacions d'atur i les prestacions assistencials. Tot i que l'atur s'ha anat reduint amb la recuperació econòmica, la contrapartida ha sigut la creació de treball precari i ha deixat un percentatge important d'aturats de llarga durada que difícilment trobaran feina en el futur. Les reformes laborals del 2012 han deixat una gran precarització laboral que es manifesta, principalment, en **una elevada taxa de contractes temporals i una disminució de les remuneracions salarials**. A Catalunya, el nombre de contractes de menys d'un mes de durada va augmentar un 64,7% entre 2010 i 2017 i representa el 41,3% del total de contractes. Pel que fa als salaris, un 25% de treballadors (22,9% en homes i 27,3% en dones) tenen una mitjana d'ingressos salarials per sota d'una vegada el salari mínim interprofessional (SMI), dels quals en un 15% (14,4% homes i 16% dones) la mitjana dels seus ingressos està per sota de la meitat de l'SMI. Malgrat que la discriminació salarial entre homes i dones és elevada, d'un 21,8%, aquesta es produeix en major mesura en els salaris mitjans i elevats. Més alarmant és la falta de garanties contra la pobresa d'un conjunt de la població que treballa. Fins a un **14,2% dels majors de 18 anys amb feina estaven en risc de pobresa i exclusió social** a Catalunya l'any 2017. La precarització i l'empobriment de les condicions laborals posa en perill el model social vigent. Un mercat de treball que empobreix els individus i un sistema social insuficient es tradueixen en una **massa empobrida a nivell material, emocional i social**.

Propostes

Cal facilitar un treball digne per a tothom i repensar les polítiques socials per tal que potenciïn serveis que permetin a les famílies la conciliació del treball i la cura dels seus membres dependents. S'ha de treballar cap a processos de transformació social global i estructural, perquè sinó hi ha el perill de treballar només amb la part pal·liativa de com donar resposta a les nombroses necessitats i dificultats de les famílies.

Cal promoure un canvi en el món laboral, amb un horari flexible que permeti el desenvolupament de totes les persones. També cal replantejar els horaris de manera global al conjunt de la societat per facilitar la conciliació de la vida laboral amb la personal i familiar.

4. La pobresa té gènere i s'aguditza en les famílies amb fills/filles dependents

El mercat de treball ofereix poques oportunitats per conciliar la vida personal i la familiar, la qual cosa empitjora les condicions de vida dels individus. **En les llars amb menors a càrrec, les persones han de fer sacrificis d'hores d'oci i renunciar a feines per poder garantir la cura als seus fills/es.** Aquesta situació és encara més greu si no hi ha el suport familiar o existeixen dificultats per accedir a serveis públics, com llars d'infants i altres serveis. Les llars monoparentals són més vulnerables, ja que el pes de la cura i el manteniment dels menors a càrrec recau exclusivament en la dona, la qual arrossega altres factors de risc com les desigualtats de gènere en el mercat laboral, o en alguns casos problemes psicològics derivats de la violència de gènere. Sense excepció, totes les dones entrevistades pateixen **angoixa i preocupació per donar suficient benestar als seus fills/es. La feminització de la pobresa està fortament lligada a la pobresa infantil.**

Proposta

Respectar les diferències entre els treballadors i les treballadores amb necessitats i possibilitats per al treball no sempre iguals i, per tant, contemplar sempre el context diferencial existent per no dictar mesures uniformadores que castrin les oportunitats d'uns i d'altres.

5. L'escassetat material agreuja les capacitats i oportunitats dels individus

La capacitat inicial dels individus de fer front a l'escassetat material es va deteriorant al llarg del temps. No només per la pèrdua de recursos econòmics, sinó també de les capacitats per fer front a les dificultats diàries. Les estratègies per cobrir unes necessitats bàsiques i no altres condueixen, sovint, a **un cercle viciós d'endeutament.** Els sacrificis personals i l'angoixa d'administrar recursos limitats —juntament amb els deutes acumulats— actuen com a efectes multiplicadors de la pobresa. Així, una estratègia comuna entre la majoria de persones entrevistades per pal·liar les necessitats bàsiques dels infants de la llar és a través de l'empitjorament personal de les condicions de vida dels adults, sigui restringint la quantitat o qualitat de la dieta o d'altres béns, com roba, o deixant d'atendre necessitats com l'atenció psicològica.

Proposta

Potenciar les capacitats de les persones sense que perdin la seva autonomia i capacitat d'ajudar-se entre elles. Les persones han de tenir espais per poder desenvolupar les seves capacitats per poder abordar la situació. Un dels riscos de les intervencions és minvar-les, per la qual cosa és important evitar intervencions que afectin l'autonomia personal.

6. La inseguretats alimentària posa en risc el present i el futur d'infants i joves

L'escassetat material té un **impacte negatiu directe en l'alimentació.** Sovint les famílies empobrides no poden accedir a una dieta saludable i adequada. L'impacte de la pobresa alimentària és **més evident en els menors a la llar:** l'obesitat d'infants i joves és major entre les famílies empobrides i el rendiment escolar dels menors mal alimentats és més baix que el d'infants ben alimentats. Al mateix temps, la

protecció social a la infància en forma de beques menjador no és satisfactòria, ja que la seva cobertura és restringida —les persones sense papers no hi tenen accés—, i el seu camp de protecció és limitat —exclouen els escolars majors de 12 anys—. Cal afegir-hi que la quantia és insuficient i les famílies han d'aportar un percentatge del cost dels àpats, cosa que provoca que les famílies més necessitades sovint no deixin els seus fills al menjador escolar.

Proposta

Assegurar serveis de menjador als infants i joves i beques completes per a totes les famílies que no poden assumir aquesta despesa. S'han de modificar els barems que avui expulsen d'aquest servei a moltes famílies que el necessiten.

7. La salut mental és un mecanisme que reproduïx la pobresa

Hi ha una associació entre l'escassetat d'ingressos i el deteriorament de la salut mental, tant en infants i joves com en adults. També hi ha un biaix de gènere entre la població adulta. Les dones consumeixen més fàrmacs, cosa que indica que la feminització de la pobresa no només és material. Les dones assumeixen les càrregues dels fills/filles dependents amb la conseqüent pèrdua de la seva salut física i mental per l'acumulació d'altres dificultats derivades de la pobresa. En canvi, els homes tendeixen a fugir de la situació de pobresa amb l'abús de drogues o alcohol.

Proposta

La relació, la convivència, la comunicació entre les persones és un factor fonamental per al desenvolupament equilibrat de tot ciutadà. És necessari potenciar els espais relacionals, així com àrees comunitàries d'ajuda mútua que permetin l'intercanvi, la conversa, la participació i l'escolta de l'altre per tal de potenciar un clima de suport i companyia que ajudi al creixement individual i incrementi el capital social de les famílies.

8. La cronificació de la pobresa deriva en situacions d'habitatge irregulars i forçoses

El ràpid i constant empobriment de les famílies condueix a la manca de recursos per pagar el lloguer o l'hipoteca. Moltes famílies són desnonades sense poder optar a un habitatge amb un lloguer assequible i d'acord a les seves necessitats. Davant la falta d'ingressos per pagar un habitatge, la insuficiència d'ajuts socials en aquest àmbit i la manca d'oportunitats per accedir a lloguers socials, moltes famílies es veuen abocades a viure en **infrahabitatges, pisos compartits o pisos ocupats**. Aquesta situació no facilita les relacions familiars i provoca viure amb l'angoixa permanent d'haver d'abandonar el pis en qualsevol moment i quedar-se al carrer.

Proposta

Cal una política social que actuï de forma decidida contra l'exclusió social residencial, incloent dins dels paràmetres d'admissió en els parcs públics a les persones i llars en situació irregular o amb ingressos per sota dels llindars avui exigits.

9. La manca d'habitatge digne i la pobresa energètica tenen efectes en la salut física i mental

Hi ha un aspecte particularment alarmant en la crisi de l'habitatge i la pobresa energètica sovint ignorat: les conseqüències en la salut física i mental dels adults i dels menors. L'angoixa de viure en un pis amb l'amenaça de ser desnonat i haver de viure al carrer amb els fills/filles afecta la salut física i mental de les persones. Així mateix, **l'escassetat de recursos obliga moltes famílies a viure en condicions paupèrimes a la llar**, com per exemple no tenir aigua calenta o no poder escalfar la casa.

Proposta

Moltes famílies viuen en una tensió constant per la inseguretat i la incertesa davant del risc de pèrdua de la llar. Calen polítiques públiques d'habitatge urgents que incrementin el parc immobiliari social i augmentin els ajuts per garantir un dret que avui no s'atén correctament. És necessari frenar les dinàmiques de gentrificació i d'abús que s'estan generant i defensar que l'habitatge no pot ser un actiu per especular. El tercer sector social ha estat un dels actors que ha resolt moltes situacions de greus emergències i la seva actuació és positiva, però no es pot oblidar la responsabilitat pública en aquesta qüestió cabdal per a la vida de les persones.

10. El rol de les prestacions socials és vital, però no sempre és eficaç

Tant les professionals com les persones entrevistades per a aquest informe estan d'acord que **les prestacions assistencials són vitals per a la mínima subsistència** de les famílies en risc de pobresa i exclusió social, **però no sempre són suficients per garantir unes condicions de vida dignes**. Algunes famílies han pogut rebre un PIRMI (Renda Garantida de Ciutadania, actualment) o altres prestacions assistencials, però aquestes solen arribar després de llargs períodes d'escassetat material. Aquesta situació no deixa cap altre remei que acollir-se a altres ajuts proporcionats per entitats socials per poder fer front a les despeses més immediates —bolquers, roba o material escolar— o pagar el lloguer o els rebuts dels subministraments. Sense aquests ajuts les famílies estarien en una situació d'extrema pobresa, com és el cas de **moltes famílies migrades que per la seva irregularitat administrativa no tenen dret a acollir-se a cap tipus de prestació**. S'hi ha d'afegir que tampoc tenen l'oportunitat d'accedir al mercat laboral formal, per la qual cosa parlem de famílies en una situació extremadament vulnerable i abocades a la disponibilitat i les condicions de feina del mercat laboral informal. Finalment, un dels punts a ressaltar és la **dificultat per tramitar ajuts socials i que aquests siguin suficients per evitar el cercle viciós de la pobresa**.

Propostes

És urgent una agilitació i racionalització de l'Administració per evitar processos complexos i repetitius que no tenen en compte el patiment de les persones que sol·liciten algun ajut o prescripció. En aquest sentit, cal una adequació dels barems, criteris i protocols a seguir per no incrementar la tensió i l'angoixa de les persones vulnerables.

Cal fer visible i conscient el conjunt de la ciutadania de les dificultats que pateixen moltes famílies. Les entitats no s'expliquen prou i la seva acció arriba a poca gent. Hi ha la necessitat d'una iniciativa conjunta, així com també de crear un discurs comú amb un missatge clar i concís adreçat a tota la ciutadania i a les administracions públiques.

És fonamental vetllar pels professionals dels serveis socials bàsics i especialitzats, que sovint atenen problemàtiques que no poden resoldre i l'única alternativa que els ofereixen les organitzacions de què depenen és frenar la demanda, crear barreres d'accés a les prestacions. Una situació que genera tensió, estrès i angoixa. És urgent transformar els serveis socials municipals perquè deixin de ser simples dispensadors i apropar-los més a la població: poder escoltar, acompanyar i apoderar les persones que busquen ajuda per tal que siguin autònomes i capaces d'exigir els drets socials que els corresponen.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- DOYAL, L. i GOUGH, I. 1994. *Teoría de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria.
- ECAS. 2017. *INSOCAT número 8: La crisi no s'acaba, la pobresa es cronifica*. Barcelona: ECAS.
- FLORES, R. (coord.). 2016. *La transmisión de la pobreza, factores, procesos y propuestas para la intervención*. Madrid: Cáritas Editores.
- FOESSA. 2017. «Desprotección social y estrategias familiares». Madrid: Cáritas Española.
- MARMOT REVIEW TEAM. 2010. «The Health Impacts of Cold Homes and Fuel Poverty» [Els impactes en la salut de les llars fredes i la pobresa energètica]. Institute of Health Equity Team, Friends of the Earth.
- MARTÍNEZ VIRTO, L. 2017. «La crisis se lleva la capacidad de resistir de muchas familias en España». A: FOESSA. 2017. «Desprotección social y estrategias familiares». Madrid: Cáritas Española.
- MULLAINATHAN, S. i SHAFIR, E. 2013. *Escasez: ¿Por qué tener poco significa tanto?* México: Fondo de cultura económica.
- OBSERVATORI DEL SISTEMA DE SALUT DE CATALUNYA. 2017. «Desigualtats socioeconòmiques en la salut i la utilització de serveis sanitaris públics en la població de Catalunya. Observatori sobre els efectes de la crisi en la salut de la població». Barcelona: Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya. Departament de Salut. Generalitat de Catalunya.
- OBSERVATORI DESC. 2018. «Els desnonaments del 2008-2017: Una vulneració greu dels drets humans que no s'atura». Observatori DESC.
- PÉREZ, M. 2001. «Desigualdades, pobres y excluidas». *Papers* 65, pàg. 167-169.
- PÉREZ, M. i RUIZ, E. 2001. «Dinámicas del empobrecimiento desde la perspectiva de género». *Revista Internacional de Sociología*, núm. 28, gener-abril, pàg. 107-126.
- SEN, A. 2000. *Desarrollo y libertad*. Barcelona: Planeta.
- TRILLA, C. 2017. «Desigualtats en habitatges a Catalunya». A: *L'escenari de la crisi: Velles i noves desigualtats*, Varis autors. Barcelona: Fundació Rafeael Campalans.

ANNEX

Relació d'organitzacions i projectes que han participat en les entrevistes

Càritas Diocesana de Barcelona (L'Hospitalet de Llobregat)
Casal del Infants (Barcelona)
Fundació ABD (Barcelona)
Fundació Els Tres Turons (Barcelona)
Fundació Idea (Sabadell)
Programa LÀBORA (Barcelona)
PROVIU. Projecte socioeducatiu (Figueres)
SURT. Fundació de Dones, Fundació Privada (Barcelona)

Relació de professionals que han participat al grup de discussió

Alba Mauri (Càritas Diocesana de Barcelona)
Esther Gil (Fundació IReS)
Loli Rodríguez (Fundació Idea)
Lourdes Òdena (REIR)
Maria José Muñoz (Casal dels Infants)
Marisa Olleta (Salesians Sant Jordi)
Marta Garcia (Fundació Els Tres Turons)
Nausica Castelló (ABD)
Sira Vilardell (Fundació SURT)
Sònia Nogués (Fundació Idea)

